

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Dysfunkční rodina versus kriminalita mladých dospělých

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.

vypracoval:
Stanislav Voneš

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Dysfunkční rodina versus kriminalita mladých dospělých zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

Ve Vysokých Popovicích dne 15. 4. 2012

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Stanislav Voneš

OBSAH

Úvod	2
1 Rodina	4
1.1 Rodina jako primární skupina	4
1.2 Význam rodiny	5
1.3 Funkce rodiny	7
1.4 Současné postavení rodiny	9
2 Sociální výchovné vlivy	12
2.1 Poruchy funkcí rodiny	12
2.2 Domácí násilí	14
2.3 Spolupráce rodiny a školy	16
2.4 Vrstevnická skupina	16
3 Mladí dospělí	19
3.1 Vymezení kategorie	19
3.2 Specifika kriminality mladých dospělých	20
3.3 Faktory kriminality mladých dospělých	21
3.4 Důvody trestné činnosti mladých dospělých	22
4 Vězeňství jako forma sociální ochrany	24
4.1 Typy věznice	24
4.2 Účel trestu	26
4.3 Program zacházení	27
4.4 Specifický přístup k mladým dospělým	28
5 Praktická část	30
5.1 Kasuistiky	30
5.2 Analýza a interpretace zjištěných faktů	42
5.3 Vyhodnocení možnosti vyslovení předpokládané hypotézy	44
5.4 Klady a zápory způsobu provedení výzkumu	46
Závěr	48
Resumé	50
Anotace	51
Seznam použité literatury	52

Úvod

O rodině i kriminalitě bylo již napsáno mnoho knih od méně známých i renomovaných autorů. V této práci bych se chtěl zabývat tímto tématem z nového úhlu pohledu, z pohledu zaměstnance vězeňské služby, vychovatele oddělení výkonu trestu odnětí svobody. V této profesi pracuji již mnoho let s nejrůznějšími skupinami odsouzených. V rámci speciálně výchovných aktivit se mimo jiné zabývám skupinou mladých delikventů ve věku do 25 let. Práce s odsouzenými v průběhu výkonu trestu odnětí svobody má stěžejní význam pro jejich znovu začlenění do občanského života po propuštění. Nicméně práce vychovatelů nemá v žádném případě rozhodující vliv pro další život delikventa a už vůbec ne na riziko možné recidivy a opětné páchaní trestné činnosti. Mnohem větší pozitivní vliv může mít na mladého delikventa funkční rodina. Ta bohužel často chybí. Dá se říci, že podle mých zkušeností trestná činnost páchaná mladými dospělými je často více či méně zapříčiněna právě selháním výchovných funkcí primární rodiny či rodinou zcela nefunkční. Při bližším pohledu na mnohé z rodin našich delikventů nelze než souhlasit s učitelem národů Janem Amosem Komenským: „Ovšem pak, když sem na některé v tom houfu pohleděl, tragédií jsem spatřil“.¹ Těmito slovy autor vystihuje klima v nefunkční rodině.

Dnešní pohled na rodinu často připomíná Platónovo podobenství o jeskyni.² Stíny považujeme za realitu a nejsme schopni nebo ochotni nahlédnout pod povrch. Navenek se zdá vše v pořádku. Bohužel zvyšující se kriminalita dětí, mladistvých i dospělých blízkých věku mladistvých i zvyšující se počet případů týrání dětí rodiči, kdy dochází k selhání nejen rodičů, ale i širšího okruhu rodiny, školy a sociálních pracovníků nás přesvědčuje o opaku. Říká se, že rodina je obrazem společnosti. Na společnost lze pohlížet z mnoha úhlů. Jedním z tohoto úhlu pohledu je kriminalita. Je společnost, ve které se natolik zvyšuje kriminalita, že se nestíhají stavět nové věznice, aby bylo kam umístit všechny delikventy zdravá? Jistě že ne. Je nejvyšší čas pokusit se o nápravu, a to přímo v jádru problému – v rodině. Nejde jen o výchovu dětí, ale především o výchovu mladých lidí tak, aby se naučili správně vychovávat své děti. Potom snad dojde ke snížení kriminality i ozdravení celé společnosti. Je nezbytně nutné najít příčiny současného stavu. Jakým způsobem? Zkusme to tak, jak nám naznačil

¹ KOMENSKÝ, J. A. Labyrint světa a ráj srdce. Praha: Naše vojsko 1958, s. 33

² PLATÓN. Ústava. Praha: Svoboda – Libertas 1993, s.315 n.

Antoine de Saint – Exupéry ve svém díle Malý princ: „Oči jsou slepé Je třeba hledat srdcem“.³

Cílem bakalářské práce je zjistit existenci vztahu mezi výchovou v dysfunkční rodině a kriminalitou mladých dospělých a především ověřit, zda hypotéza, která tvrdí že výchova v dysfunkční rodině má přímý vliv na kriminalitu mladých dospělých má reálný základ a může být pomocí kvalitativního výzkumu formulována. Pokud rodina neplní svoje funkce, je také reálná vysoká pravděpodobnost recidivy v páchání další trestné činnosti mladými delikventy po jejich propuštění z výkonu trestu. Vždyť se přece vracejí do stejného prostředí, odkud do vězení přišli.

Téma bakalářské práce jsem si vybral zejména pro svůj vztah k němu. V rámci své profese se často setkávám nejen s mladými delikventy, ale i s jejich rodinami – rodiči, sourozenci. Občas se stává, že budoucího klienta poprvé potkám ve věznici už jako dítě na návštěvě jeho táty, bratra nebo strýce.

Jsou zde nejen klienti z nižší vrstvy společnosti, kde se často páchání trestné činnosti dědí z otce na syna, ale jsou tu i synové ze střední i vyšší vrstvy. Někdy slyším stesky majetných rodičů: „Měl všechno, oč si řekl, tak proč nám tohle udělal?“ Ano měl vše, oč si řekl, jenom ne porozumění, lásku. Někdy je příčinou kriminality i chudoba. Jeden z klientů mi řekl, že kradl jen proto, že si chtěl koupit stejně hezké věci jako jeho kamarádi. Jeho otec odešel od klientovy matky, když mu bylo 14 dní. Máma ho vychovávala sama. Klient vypráví, že když měl jet se školou na lyžařský výcvik, udělal ve škole průšvih, aby nejel za trest – aby nemusel ostatním říct, že jeho máma nemá peníze na lyže, ani na pobyt na horách. V této souvislosti lze dát za pravdu Francisu Baconovi, který v eseji věnované rodičům a dětem uvádí, že hmotný nedostatek děti „činí nízkými, seznamuje je s úskoky, působí, že se sdružují se špatnou společností“.⁴ To pochopitelně může vyústit až ve střetu se zákonem.

Důvodem ke zpracování zvoleného tématu bakalářské práce je pokusit se formulovat nějaké závěry o příčinách zvyšující se kriminality zkoumáním rodinných poměrů mladých dospělých delikventů. Dalším důvodem je snaha o porozumění tomuto jevu studiem odborné literatury, utřebením a pochopením zjištěných faktů.

³ SAINT – EXUPERY, Antoine de. Maleňkij princ. Moskva: Eksmo 2010, s.80

⁴ BACON, F. Vybrané essaye. Praha: B. Hendrich 1928, s. 31.

1 Rodina

1.1 Rodina jako primární skupina

Odpověď na otázku co je to rodina není jednoduchá. Lze ji definovat z mnoha různých hledisek. Rodina jako příjemce podpory⁵, rodina jako domov, chráněný prostor, solidarita, vhodné prostředí pro narození a péči o děti⁶, rodina jako partner úzce spolupracující a komunikující se školou při edukaci dítěte⁷, rodina jako důležitá sociální skupina, interpretující dítěti svým chováním svět jako celek⁸. Pro potřebu zpracování této bakalářské práce jsem si definoval rodinu takto:

Rodinou je možno nazvat společné soužití malé skupiny osob, které jsou navzájem propojeny důvěrnými vztahy, ať již na příbuzenském nebo obdobném základě. Rodinu by měla tvořit dvojice dospělých osob odlišného pohlaví a nejméně jedno dítě, ať již vlastní nebo adoptované, či v pěstounské péči. Cílem tohoto svazku by měla být péče a harmonická výchova dětí. Takto by bylo možno stručně popsat úplnou nukleární rodinu. V dřívějších dobách byla rodina většinou spjata také právním aktem – manželstvím. V dnešní době ve stále větší míře přibývá svobodných rodičů, kteří spolu žijí a vychovávají děti. Těžko říci, co je pravým důvodem tohoto stavu. Snad odpor k institucionalizaci vztahu nebo obava z případných rozvodových problémů, když dojde k rozpadu svazku? Nebo neochota vzít na sebe všechny povinnosti a důsledky s manželstvím spojené? Podle mého zjištění jde také o možnost snadněji čerpat sociální dávky. V tomto případě často sezdaní rodiče na dávky nedosáhnou, zatímco matka, která předstírá, že vychovává dítě sama, nemá s přiznáním dávky žádný problém. Také přibývá promiskuitních rodičů dětí. Zním případ, kdy osmiletá dívka sama nemá jasno, kdo je její skutečný otec, neboť se u nich doma mění tatínci téměř každý měsíc. Z důvodu malé míry odpovědnosti za vztah a výchovu dítěte také přibývá rozvodů. Rozvod již neznamena jako tomu bylo dříve zejména ve vesnickém prostředí hanbu pro celou rodinu a nálepku „panchart“ pro dítě, ale stal se běžnou věcí a rádo by nejsnadnějším způsobem řešení mnoha partnerských problémů. Dá se však říci, že mnohdy nejde o vyřešení, ale namnožení problémů. Při rozvodovém řízení dochází k nenapravitelným škodám při emocionálním rozvoji dětí, které mají nedozírné následky v jejich budoucím životě. Proběhlo

⁵ BECHYŇOVÁ, V. KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny. Praha: Portál 2008, s.17

⁶ MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P., Sociální práce v praxi. Praha: Portál 2005, s.58

⁷ PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky. Praha: Portál 2009, s.174

⁸ VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Slon 2008, s.589

mnoho diskusí, zda by mělo být dítě svěřeno matce, otci, či do střídavé péče. Pro větší nastínění tohoto problému a případné naznačení možností řešení zde není prostor, proto pouze konstatuji, že žádné řešení není bez chyb a funkční harmonickou výchovu oběma rodiči dítěti žádná z výše uvedených možností nenahradí.

Takzvaná neúplná rodina je nejčastěji tvořena matkou a jedním nebo více dětmi. Výchova v této rodině je poměrně složitá a ne vždy úspěšná. Dítěti se prostě nedostává vlivu a vzoru chybějícího rodiče, což se potom promítá v jeho horší zvladatelnosti v období dospívání a zejména v období výběru partnera, zakládání vlastní rodiny a výchově vlastních dětí. Muž, který sám nepoznal výchovný vliv svého otce, se s touto rolí těžce srovnává, protože prostě neví jak má správně fungovat. Stejný problém nastává i v případě žen. V těchto případech často dochází k problémům ve vztazích k rozpadu rodiny. Je to začarovaný kruh, který není snadné, pokud je to vůbec možné rozetnout.

1.2 Význam rodiny

„Dítě přichází na svět jako bytost bezmocná, která je zcela odkázána na pomoc jiných“.⁹ Funkční rodina není staromódním přežitkem, ale má i v dnešní moderní, uspěchané době pro dítě nezastupitelný význam. Je nesporně důležité, aby dítě vyrůstalo v harmonickém prostředí. Rodina má zásadní význam pro zdravý a všestranný vývoj dítěte. V rodině se také utvářejí první sociální vztahy, dochází k osvojování sociálních zkušeností, získávání návyků a základních vzorců chování. Jsou zde položeny základy emocionálního vývoje. Dochází zde k naplňování základních potřeb dítěte. Za nejdůležitější lze považovat potřeby pocitu bezpečí a lásky. V neposlední řadě také rodina ovlivňuje hodnotový systém dítěte, podporuje sebedůvěru a ovlivňuje utváření jeho osobnosti. Jak uvádí Vágnerová: „Orientální rodina, do které se dítě narodí, mu poskytuje základní sociální zkušenost. Svým chováním mu interpretuje svět jako celek, jehož je součástí. Dítě se v rodině naučí posuzovat, zda je svět spíše dobrý nebo zlý, má šanci zde získat potřebný pocit základní důvěry“.¹⁰ Problémem dneška je skutečnost, že díky stále více chybějící komunikaci mezi členy rodiny stále větší množství dospívajících je sociálně málo zdatná, přibývá mezi nimi také těch, kteří trpí nějakou emocionální poruchou nebo přímo sociální fóbií. Z primární rodiny špatně vybavené

⁹ TOMÁŠEK, F. Pedagogika. Brno: Nibowaka 1992, s. 11

¹⁰ VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Slon 2008, s. 589

děti potom snadno ztroskotávají nejen v citovém životě, ale i při vytváření žebříčku hodnot a mají také potíže se sebezříjetím.

Rodiče svým chováním zásadním způsobem ovlivňují vývoj dítěte a jeho budoucí sociální chování. Komenský v této souvislosti upozorňuje na význam rodiny v oblasti mravního formování, vyzdvihuje učení střídmosti, pořádnosti, šetrnosti, pracovitosti, umění mlčet nebo mluvit v pravou chvíli, zdvořilosti, ochotě pomáhat a v neposlední řadě také učení spravedlnosti. „Ať se učí na cizí věci nesahati, nebrati, nekrásti, nepřekrývati, navzdory nic nečiniti“.¹¹

Dítě vnímá nejen vztah rodičů k sobě jako objektu jejich zájmu, ale i chování rodičů k sobě navzájem, k sourozencům dítěte, k prarodičům i k dalším lidem. Bolestně také pociťuje jejich nevšímavost, snaží se vynutit jejich pozornost neadekvátními reakcemi a pokud ani tak nedosáhne svého cíle, rezignuje nebo si hledá pozornost jinde, což jednak nemusí být bez rizika, jednak to přináší rozvrat v emocionálním rozvoji dítěte a následkem je nejen ztráta rodičovské autority, ale může to vést k jejich odvržení, fixování se na cizí osobu, či na partu vrstevníků a může vést až k překračování společenských norem nebo porušování zákonů.

Základním pilířem socializace je výchova. „Vychovávat znamená působit do nitra dítěte, aby v něm byla vyvolána žádoucí odezva jeho schopností a vloh po stránce intelektové, citové i sociální, které se mají za vedení vychovatele harmonicky rozvíjet a dopomoci dítěti k dosažení cíle“.¹² Tato Tomášková definice výchovy se mi zdá vyčerpávající a naprosto vystihující podstatu nejen samotné výchovy, ale i vlastní význam rodiny jak pro dítě, tak i pro celou společnost. Ne každý rodič je ochoten stát se dobrým vychovatelem. Vychovávat totiž neznamená zahrnovat dítě materiálním přepychem, ale znamená především se dítěti věnovat, rozpoznat jeho skutečné potřeby, adekvátně odměňovat, citlivě trestat. Všestranně rozvíjet jeho osobnost, vést k samostatnosti, avšak nabídnout pomocnou ruku, kdykoli je to opravdu zapotřebí. To však potřebuje dostatek času. Rodiče jsou však mnohdy nadměru pracovně vytíženi nebo nejsou ochotni dítěti obětovat vlastní volný čas, který raději věnují vlastním zájmům, ve kterých je dítě rušivým prvkem a není zde pro něj místo. Rodiče však při výchově nemůže nahradit televize, ani zájmový kroužek, stejně tak rodičovskou výchovu nemůže plně zastoupit škola. Nezbyvá než doufat v pozitivní změnu v budoucnosti a pro jistotu připravit

¹¹ KOMENSKÝ, J.A. Didaktické spisy. Praha: SPN 1953, s.312

¹² TOMÁŠEK, F. Pedagogika. Brno: Nibowaka 1992, s.11

dostatek pracovníků pomáhajících profesí pro práci se stále větším počtem sociálně zanedbaných dětí, dospívajících i mladých dospělých.

1.3 Funkce rodiny

Funkcemi rodiny rozumíme základní činnost rodiny jednak spojené s jejím každodenním provozem, reprodukcí, všestrannou péčí o jednotlivé členy rodiny, výchovou, socializací, styky rodiny s vnějšími subjekty. Tato činnost je potřebná nejen k rozvoji samotné rodiny, ale potažmo i k zajištění fungování samotné společnosti a státu jako takového. Těmito základními funkcemi jsou podle Nevoránka a Řehoře tyto navzájem se ovlivňující a podmiňují funkce: biologicko reprodukční, sociálně ekonomická, socializační, kulturně výchovná, citová a společenská.¹³

Biologicko reprodukční funkcí rodiny rozumím především soulad ve vzájemném intimním životě muže a ženy, který jednak směřuje k naplňování vzájemným uspokojováním jejich intimních potřeb, jednak k zajištění reprodukce lidstva. Z toho vyplývá, že tato funkce je základem vlastního rodičovství. Neodpovědné a nechráněné pohlavní styky mnohdy vedou nejen k plození nechtěných dětí, ale i k šíření nebezpečných nemocí. Reprodukce by měla být odpovědným a předem do důsledků promyšleným aktem vzájemného sebedarování se budoucích rodičů za účelem vlastního založení rodiny a výchově dětí.

Sociálně ekonomická funkce znamená, že rodina by měla být jakousi hospodářskou jednotkou,¹⁴ v praxi je to materiální zabezpečení rodiny a její postavení na trhu práce. Znamená to nejen finanční prostředky získávat, ale také s nimi dobře hospodařit pro rovné zajištění snesitelného života nejen pro ekonomicky aktivní člena rodiny, ale i pro členy na těchto osobách závislé, jako je třeba manželka v domácnosti, děti, prarodiče a podobně. V této souvislosti bych chtěl připomenout negativní jevy, kdy k přerozdělení finančních příjmů buď nedochází vůbec, nebo v minimální míře. Například kdy muž využívá své příjmy jen pro sebe a žena udržuje domácnost včetně péče o děti jen z dávek sociálního zabezpečení v mateřství. Ve funkční rodině by měla být samozřejmostí vzájemná ekonomická podpora. Nejenom že

¹³ NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A. Kapitoly ze sociologie rodiny. Brno:IMS 2004, s.6

¹⁴ MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P., Sociální práce v praxi. Praha: Portál 2005, s.58

muž musí přispívat na domácnost a podporovat manželku a děti, ale i žena musí poskytnout podporu manželovi, který byl propuštěn ze zaměstnání.¹⁵

Socializační funkce znamená vytváření vhodných podmínek pro postupné začleňování dítěte do společnosti. „Člověk se narodí jako biologický jedinec, který se v procesu socializace stává jedincem sociálním“.¹⁶ Dítě jako živá bytost sleduje a napodobuje vztahy, které vidí kolem sebe. Nejvíce času stráví doma s rodiči, proto jsou to právě oni, kteří jsou nejvíce odpovědní za to, že se dítě úspěšně do společnosti včlení. Rodiče jsou pro dítě vzorem, pokud budou vzorem špatným, ani výsledek socializace nebude kladný. Avšak proces socializace neovlivňují jenom rodiče, důležitou funkci zde mají zejména sourozenci. Při kontaktu s nimi se dítě učí vztahům k osobám sobě rovným, které využije v budoucím kontaktu s vrstevníky v mateřské či základní škole.

U kulturně výchovné funkce bych kladl důraz především na výchovu. Výchova má kromě socializační funkce také souvislost s odpovědností rodičů za vzdělávání dětí, za pravidelnou školní docházku, dohled nad plněním školních povinností, spolupráci rodičů se školou a jistě sem také patří výchova k racionálnímu využívání volného času, rozvíjení schopností dětí zájmovými činnostmi a uspokojování jejich kulturních potřeb. Jak konstatuje Nevoránek a Řehoř: „Děti v rodině získávají hodnotovou orientaci, která je provází celý život. Rodina pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů. Předává jim kulturní dědictví a vštěpuje morální postoje.“¹⁷ Výchova má tedy maximální vliv na vytváření morálních hodnot, rozvoj volných schopností a ovlivňuje celý průběh života dítěte.

K funkci citové se dá také přiřadit a úzce se prolíná s funkcí ochrannou. Znamená nejen odpovědnost rodičů za správný emoční rozvoj dítěte, ale také odpovědnost za zamezení nežádoucích vlivů na dítě. Opomíjení této funkce má za následek citovou oploštělost dětí a mnohdy vede k páčání kriminálních činů. Je třeba také naučit dítě zejména v období jeho dospívání správně využívat své svobody tak, aby také respektovalo a neomezovalo svobodu ostatních lidí. Mám zato, že právě tohoto se v současné době ve výchově nedostává. Proto přibývá mladých, kteří mají pocit, že jsou středem světa. Vlastní svobodu si vykládají právě naopak. Při jejich jednání je pro ně důležitý pouze vlastní prospěch za každou cenu. Tento

¹⁵ MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P., Sociální práce v praxi. Praha: Portál 2005, s.58

¹⁶ NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A. Kapitoly ze sociologie rodiny. Brno:IMS 2004, s.6

¹⁷ NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A. Kapitoly ze sociologie rodiny. Brno:IMS 2004, s.8

postoj sobectví má potom také značný vliv na neúspěch při řešení problémů v partnerských vztazích a je jednou z příčin rozvodů a častého střídání partnerů. Je důležité vytvořit dítěti „domov“, to znamená bezpečné zázemí, oázu klidu a pohody, kde nalezne nejen materiální zabezpečení, ale především porozumění a lásku, kam se bude vždy rádo vracet. Domov má na dítě velký formální vliv. Jak je citováno v Katechismu katolické církve: „Domov vytváří přirozené prostředí pro zasvěcování lidské bytosti do solidarity a společenských odpovědností. Rodiče mají učit své děti, aby se vyvarovaly kompromisů a podlostí, jež ohrožují lidskou společnost“.¹⁸ Domov by měl být prochnut ovzduším plným lásky a porozumění, mělo by to být místo, kam se člověk vždy rád vrací a nalezne tam pohodu a bezpečí. Bohužel právě takových míst v současné době ubývá, proto stejnou měrou přibývá dětí na ulici, drogově závislých, ve výchovných ústavech a ve vězení.

Společenská funkce rodiny se vysvětluje většinou tím, že rodina je základem společnosti. To je jistě pravda. Rodina a společnost se navzájem obousměrně ovlivňují. Zjednodušeně lze říci, že jaká je rodina, taková je i společnost. „Autorita, stálost a prožívání vztahů uvnitř rodiny tvoří základy svobody, bezpečnosti a bratrství v rámci společnosti.“¹⁹ A naopak aktuální politické, bezpečnostní, kulturní a ekonomické společenské vztahy, normy a prostředí ovlivňují život rodiny. Rodina nežije ve vakuu a je ovlivňována množstvím společenských i přírodních vlivů. Vždy záleží na konkrétní rodině, jak na tyto vlivy zareaguje a jak se s nimi vyrovná. Podle toho jsou také formovány děti, které nejprve navazují vztahy uvnitř rodiny, později také mimo rodinu. Platí tedy, že „rodinný život je uváděním do života společnosti.“²⁰

1.4 Současné postavení rodiny

Oproti tradiční rodině dochází v moderní době ke značným změnám. Již to není ta pevná a stálá instituce jako v minulosti. Dá se říci, že je spíše institucí více, či méně labilní. Dokladem k tomu je zvyšující se počet rozvodů. Rodinu zakládají často psychicky nezralí jedinci, skutečností je vysoká promiskuita, vysoké číslo ročně provedených potratů. V tradiční společnosti bylo velkým stigmatem jak pro matku, dítě i celou rodinu mít dítě za svobodna, dokonce i rozvod s sebou nesl společenské vyloučení. V dnešní době to již není nic neobvyklého, právě naopak. Přibývá rodin s neformálním soužitím, což samo o sobě není nic špatného. Horší je pro harmonickou výchovu dítěte skutečnost, že také přibývá rodin

¹⁸ Katechismus Katolické církve, Praha: Zvon 1995, s.546

¹⁹ Katechismus Katolické církve, Praha: Zvon 1995, s. 542

²⁰ Katechismus Katolické církve, Praha: Zvon 1995, s.543

neúplných, kde chybí role jednoho z rodičů. Rodina tedy nejen mění svou strukturu, ale také se zmenšuje. Klesá počet dětí v rodině, prarodiče bydlí samostatně. V jednogenerační rodině je mnohem méně příležitostí k navazování sociálních kontaktů a méně vzorů pro rozvoj sociálních kompetencí než v rodině dvougenerační. Spolu s tímto také přibývá rodin s jedním dítětem, což s sebou také nese negativní vlivy do budoucnosti. Dítě, které není zvyklé se o něco s někým dělit, je sobečtější a má potom samo problémy v partnerských vztazích a při zakládání rodiny. Hůře se učí solidaritě s ostatními, což s sebou může nést nechuť postarat se v budoucnu o své staré nebo nemocné rodiče. Navíc institut samostatného bydlení prarodičů také příliš nepřispívá k soudržnosti rodiny. V partnerských vztazích se díky chybějící vyvážené vzájemné komunikaci stává nejoblíbenějším prostředkem řešení rodinných problémů rozchod a vyhledání jiného partnera. Chování mnoha jedinců je charakterizováno jednak touhou po společném životě, jednak neschopností takový svazek udržet. To je také příčinou stále více se vyskytujícího jevu, že jeden jediný člověk během svého produktivního života zakládá rodinu několikrát. Důležitá je také změna rolí uvnitř rodiny. Pryč jsou časy, kdy muž docházel do zaměstnání, materiálně rodinu zabezpečoval a autoritativně řídil rodinu, zatímco žena se starala o domácnost, výchovu dětí a byla muži podřízena. V dnešní emancipované době se role obou rodičů vyrovnávají spolu s tím, jak přibývá dvoukariérových rodin. Problémy potom nastávají při řešení problémů se skloubením péče o dítě a plněním pracovních povinností. Matky mnohdy marně hledají porozumění jak u zaměstnavatele, tak u partnera. Péče o děti je vnímána jako faktor, který vážně ohrožuje kariéru ženy. Dítě se tak stává přítěží, opomíjeným, „zbytečným“ členem domácnosti, což v některých případech vede až k jeho týrání. Pro dítě tak už mnohdy není rodina místem, kde si vytváří pevný vnitřní pocit o světě jako bezpečném místě, naopak stává se místem, kde se cítí ohrožováno.²¹

Dalším problémem je nedostatečná vzájemná komunikace rodičů s dětmi a vůbec snaha rodičů dítě k něčemu vést a je vychovávat. Zájem rodičů o děti mnohdy končí materiálním zabezpečením. Již Makarenko uvádí, že v některých rodinách lze pozorovat úplnou lhostejnost k otázce účelu výchovy: „rodiče a děti prostě vedle sebe žijí a rodiče doufají, že všechno přijde samo sebou“.²² Někdy ovšem dochází k pravému opaku. Rodiče věnují dítěti pozornost až příliš, plánují mu spoustu různých činností a nedopřejí mu téměř žádnou svobodu a osobní volno. Takové dítě je přetížené, často nedokáže vyhovět všem přemrštěným

²¹ PRAŠKO, J., VYSKOČILOVÁ, J., PRAŠKOVÁ, J. Úzkost a obavy. Praha: Portál 2008, s.22

²² MAKARENKO, A.,S. O výchově dětí v rodině. Praha: SPN 1953, s. 16

požadavkům a očekáváním rodičů a hledá možnost úniku. Tento způsob výchovy také nevede k pozitivním výsledkům.

Současná rodina se odlišuje od rodiny tradiční nejen odlišným způsobem života než dříve, ale i nedostatkem pohybu, nadužíváním televize a internetu, nestřídou a nevhodnou výživou. K již dříve rozšířenému nikotinismu a alkoholismu nám stále více do života rodin zasahují závislosti na drogách. Dítě, vychovávané rodiči závislými na omamných a psychotropních látkách se s velkou pravděpodobností rovněž stane závislým. Kalina uvádí podle výzkumu Szapocznika a Coatswortha – 1999, charakteristiky rodiny související s užíváním drog dětmi. Je to užívání drog rodiči a jejich trestná činnost, nedostatečná či přehnaná péče rodičů o dospívající děti, špatná komunikace mezi rodiči a dospívajícím, nedostatek pravidel a jejich rozporuplné uplatňování, nedostatečná pozornost vůči vrstevnickým vztahům dítěte a jeho zájmům.²³ Tyto charakteristiky podle mého názoru nevystihují pouze oblast drogové závislosti dětí, ale dají ve své většině zobecnit a lze jimi vystihnout každodenní skutečnost v mnohých rodinách.

²³ KALINA, K. a kol. Základy klinické adiktologie. Praha: Grada Publishing 2008, s.44

2 Sociální výchovné vlivy

2.1 Poruchy funkcí rodiny

Jak bylo již výše popsáno, plní rodina řadu funkcí. Pokud všechny nebo některé z těchto funkcí není schopna správně naplňovat a stává se příčinou vzniku sociálně patologických jevů u jejích členů, je patrné že, již není schopná řádně vychovávat děti. Takovou rodinu lze označit jako dysfunkční. Výchova v této rodině má negativní vliv na vývoj dítěte a na jeho úspěšné začlenění do společnosti. Také je zde narušena soudržnost rodiny a často dochází k hádkám a k rozchodu rodičů. To mívá pro děti fatální dopad. „Dochází k rozpadu důvěrně známého prostředí bezpečí a jistoty právě v období jeho vývoje, kdy tuto jistotu nadměrně potřebuje“.²⁴ Nedostatečná pozornost ze strany rodičů, laxní přístup ke kontrole každodenních činností dítěte, chabý dohled nad využíváním jejich volného času potom vede k dalšímu prohlubování sociálně patologických jevů. Někdy je naopak pozornost rodičů nadměrná, což může vést k psychickému, mnohdy i k fyzickému týrání dítěte. Následkem správného neuspokojování emočních potřeb dětí dochází k psychické deprivaci. Ta může poznamenat další vývoj dítěte a má zásadní vliv na zařazování dítěte do společnosti. Nadměrná péče a pozornost může mít také za důsledek nepřipravenost dítěte na samostatný život se všemi následky, které z toho vyplývají. Základní odpovědnost za výchovu a socializaci dítěte nesou bezesporu rodiče. Bohužel, často je to tak, jak říká Komenský:“ Kdo by světlem býti měli jiným, světla sami nemajíce mráкотou jdou“.²⁵

Poruchou biologicko reprodukční funkce rodiny dochází k nesouladu ve vzájemném intimním životě muže a ženy. Může mít za následek hledání intimního kontaktu mimo partnerství a může způsobit i jeho rozpad.

Ztráta zaměstnání jednoho nebo obou rodičů může znamenat poruchu sociálně ekonomické funkce. S tím souvisí jednak problémy s materiálním zabezpečením rodiny, jednak propad jejího postavení na společenském žebříčku. Někdy je porucha této funkce spojena se špatným hospodařením rodiny, neschopností splácet hromadící se půjčky, které vyústí v exekuce majetku nebo platu. Dalším důvodem této poruchy může být výskyt sociálně patologických jevů ve formě gamblerství, alkoholismu, či konzumace drog.

²⁴ FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha: Grada 2009, s.143

²⁵ KOMENSKÝ, J.A. Didaktické spisy. Praha: SPN 1953, s. 356

Porucha socializační funkce znamená nějakou formu zhoršení podmínek pro začleňování dítěte do společnosti. Je to porucha v rovině vztahové, kdy si dítě vytváří napodobováním negativních vztahů, které vidí kolem sebe a které prožívá do budoucna špatnou základnu pro navazování vztahů a občanské soužití. Dítě nerozliší, že jednání rodiče je špatné a fixuje si ho jako vzor pro svoje chování příští. Podle Rancourta je způsob, jakým se sbližujeme s ostatními lidmi založen na našem prvním citovém vztahu, který jsme navázali s osobami, které o nás v dětství pečovaly. Předpokládá, že těmito rannými zkušenostmi budou nějakým způsobem poznamenány i všechny naše v budoucnu navazované vztahy, ať už s naším budoucím partnerem nebo vlastními dětmi.²⁶

U kulturně výchovné funkce je poruchou zejména neschopnost rodičů zajistit základní péči o dítě a je správně vychovávat. Dále sem patří také hodnotová orientace, péče o zdraví a kulturní návyky. Hlavním socializačním činitelem je výchova. Pokud rodiče v této oblasti selhávají, má to pro dítě zásadní důsledky, které ho poznamenají na celý život. Nesprávná výchova se může projevat extrémně ve vztahu rodičů k dětem. Může to být nedostatek pozornosti, času věnovaného dítěti, lhostejnost nebo naopak přílišná pozornost, nadměrná tolerance nebo přílišná přísnost, přehnaná láska nebo naprostý nedostatek tohoto citu, stejně jako narušené, nezdravé rodinné vztahy. Nejde jen o neschopnost rodičů vychovávat dítě, nutno také počítat s vlivem nevhodného prostředí, ve kterém dítě žije. „Právě konkrétní prostředí velmi mocně ovlivňuje jednání a podílí se výrazně na rozvoji osobnosti“.²⁷ Především je to prostředí na podněty chudé, či prostředí skladbou podnětů deviační, které nejen že rozvoj osobnosti správným způsobem nepodporuje, ale naopak přímo žádoucí rozvoj dítěte ohrožuje. Kromě výše uvedeného, je nutno do tohoto odstavce také zařadit odpovědnost rodičů za realizaci školní docházky a přípravu dítěte na vhodné pracovní uplatnění.

Narušená funkce citové a ochrannou znamená defektní emoční rozvoj dítěte nebo jejich citovou deprivaci. Ta vzniká jako důsledek v dostatečné míře neuspokojování potřeby jistoty a bezpečí, nestabilních a nespolehlivých emočních podnětů ze strany dítěti nejbližších osob. Nezáměr o dítě ze strany rodičů vnáší do jeho duše zmatek a úzkost a pokud nenajde náhradní zdroj jistoty, může to mít v dospělosti důsledky v oblasti navazování sociálních vztahů, emoční nevyrovnanost, citovou oploštělost. „Dítě potřebuje pro svoji životní stabilitu a jistotu

²⁶ RANCOURT, B. Zbavit se minulosti. Praha: Portál 2008,

²⁷ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál 2008, s.77

osobu, se kterou má silné citové pouto“.²⁸ Pokud toto pouto postrádá, nemůže být zajištěn jeho správný vývoj.

Porucha společenská funkce rodiny znamená především její vyčlenění na okraj společnosti. Závadné vztahy mezi rodinou a většinovou společností, rodina se uzavírá do sebe a odmítá komunikovat navenek, popřípadě komunikuje neadekvátně. Pro dítě to může znamenat vyčlenění z kolektivu vrstevníků s problémy s navazováním vztahů vně rodiny.

2.2 Domácí násilí

„V obecné rovině je rodina prostředím, kde je dítě milováno a přijímáno, postavy rodičů, především matky, jsou vždy chápány jako milující. Přesto se v realitě velmi často setkáváme s rodinami, kde dítě nejen, že není zahrnováno láskou, ale kde trpí, kde je dokonce týráno“.²⁹ Chování rodičů k dítěti je ovlivňováno mnoha faktory a kulturními zvyklostmi. Týrání může mít jednak ráz psychický, jednak fyzický. V souhrnu jde o takové jednání, které může negativně ovlivnit vývoj osobnosti dítěte, jeho emoční výbavu, jeho chování i rozvoj interpersonálních vztahů. Při fyzickém týrání může navíc dojít ke zranění nebo i smrti dítěte. Psychická forma se může projevat nevědomostí, odmítáním dítěte, jeho srovnáváním s jiným, úspěšnějším dítětem, může mít podobu přetěžování prací v domácnosti a následnými požadavky na podávání exkluzivních školních výsledků, nadávkami, ponižováním, podceňováním, šikanováním, výhrůzkami, citovým vydíráním, pomlouváním či týráním druhého rodiče nebo jiné dítěti blízké osoby a požadavkem jejího zavržení, zátěží způsobeném rozvodem nebo rozchodem rodičů. Možností fyzického týrání může být také mnoho a vynalézaví rodiče neustále vymýšlejí další formy. Například to může být bití rukou, kopance, vytrhávání vlasů, cloumání dítětem, škrcení či dušení, svazování a jiné omezování pohybu jako je třeba uzavírání do těsných a tmavých prostor, trápení hladem, nedostatkem tekutin, nedostatkem spánku, bití různým náčiním jako je třeba vařečka, násady od smetáku, basebalová pálka, hůl, a jiné. Stupňující se násilí může mít také podobu pálení například cigaretou, topením ve vodě, či polévání vodou za studeného počasí, řezáním a bodáním. Důsledky takového týrání mohou být hrůzné. Samostatným případem domácího násilí je sexuální zneužívání, které nemusí být vždy zprvu pro dítě nepříjemné, nicméně i tehdy má

²⁸ BAKOŠOVÁ, Z., Teórie sociálnej pedagogiky. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť SAV 2011, s.111

²⁹ MŮHLPACHR, P. Sociopatologie. Brno: IMS 2009, s.136

závažný dopad pro jeho psychický vývoj. Zvláště závažná je v tomto případě skutečnost, že zneužívatelem je osoba dítěti důvěrně známá. I v tomto případě může dojít k fyzickému zranění dítěte.

Příčin tohoto negativního jevu může být více. Přibývá rodičů, kteří nejsou z nejrůznějších důvodů pro přijetí rodičovské role dostatečně kompetentní. Za jednu z hlavních příčin domácího násilí páchaného na dětech pokládám nezralost rodičů, jejich neschopnost nebo nechuť se o dítě starat, situace kdy se stává dítě přítěží a překážkou v uspokojování potřeb, zájmů nebo kariéřnímu růstu rodičů, psychopatická osobnost rodiče, rozčarování z dítěte, přílišná chudoba rodičů, jejich alkoholismus, nadužívání návykových a psychotropních látek. Mohou to být rodiče, kteří sami trpí poruchou chování, nezvládají svoje pudy, nedokáží se kontrolovat ve složitějších situacích. Další příčinou může být samotné dítě, pokud je nějakým způsobem odlišné od představ rodičů. Může být hyperaktivní, může mít poruchu učení, nižší inteligenci, či být jinak psychicky nebo somaticky znevýhodněné. Pokud si rodiče s takovým dítětem neví rady, mohou reagovat nepřiměřeně. Dalším důvodem domácího násilí mohou být narušené vzájemné vztahy rodičů, jejich rozchod, noví partneři rodičů. Domácí násilí se vyskytuje v celé naší společnosti a není podstatná úroveň vzdělání nebo ekonomické postavení rodičů. Ne vždy je snadno odhalitelné. Rodina může vystupovat navenek jako harmonická a bezproblémová. Poškození dítěte způsobené špatnou výchovou nebo domácím násilím má dalekosáhlé následky, které se projevují i v jeho dospělosti. Dítě, které nevyrostalo ve stabilní a harmonické rodině nemá vytvořeny správné návyky a má upevněny spíše negativní vzorce chování. To se potom projevuje také při pokusu založit si vlastní rodinu. „Vlastní zkušenosti z dětství jednoho či obou rodičů jsou podstatným činitelem jejich chování k vlastnímu dítěti“.³⁰ Týrané dítě se později snadno stává tyranem už proto, že používání násilí má zažito jako normální vzorec chování.

Někteří rodiče argumentují tím, že přece chtějí pro své dítě to nejlepší. Bohužel právě to jejich „nejlepší“, je právě tím, co jak říká Jung, zanedbali v nejvyšší míře sami u sebe. Děti potom nutí k výkonům, kterých sami nikdy nedosáhli a k očekáváním, které sami rodiče nikdy nenaplnili. „Takové metody a ideály produkují výchovné zřůdnosti“³¹ a mohou vést k široké škále domácího násilí na dětech.

³⁰ MŮHLPACHR, P. Sociopatologie. Brno: IMS 2009, s.136

³¹ JUNG, C., J. Duše moderního člověka. Brno: Atlantis 1994, s.57

2.3 Spolupráce rodiny a školy

Mezi instituce, které mají zásadní vliv na formování dítěte patří kromě rodiny také škola. Zde dítě nejen získává potřebné znalosti a dovednosti, kdy v průběhu edukačního procesu rozvíjí zejména jeho kognitivní schopnosti, ale má také velký vliv na socializaci dítěte. Je důležité, aby si dítě vytvořilo ve vztahu ke škole správný vztah. Dítě přicházející z nefunkční rodiny bude mít jistě ve škole zhoršenou šanci řádně prospívat. Může mít také kázeňské problémy nebo potíže se začleněním do dětského kolektivu. Může se stát objektem nebo iniciátorem šikany, je zvýšené riziko záškoláctví či dalších negativních projevů. Kulturní i sociální podmínky domova se jistě promítají i do školního prostředí a mohou mít zásadní vliv na práci žáka ve škole a na jeho školní úspěšnost. Škola nemůže napravit výchovné nedostatky, se kterými dítě z rodiny přichází, může však necitlivým přístupem situaci dítěte ještě zhoršit. Dobrý pedagog také musí vycítit klima třídy, znát schopnosti dětí, volit individuální přístup k nim a problémy odhalit a řešit hned v počátku. Také by měl umět včas odhalit a správně zareagovat na případnou šikanu.

Velký ruský pedagog Makarenko položil otázku: „Kdo vychovává, rodina nebo škola?“³² Jistě obě uvedené instituce. Velice důležitá je proto otázka spolupráce rodiny se školou. Bez dobrých vzájemných vztahů rodičů a učitelů, komunikace a spolupráce, nemůže být vzdělávání úspěšně realizováno³³. Rodiče však mnohdy neprojevují žádný zájem o spolupráci se školou a nejsou ochotni věnovat dostatek času v souvislosti se školou ani dětem. Mnohdy mají za to, že dítě se vše naučí ve škole a podceňují domácí přípravu dětí na vyučování. V případě školního neúspěchu dítěte obviňují ze špatné práce pedagoga, či trestají dítě. Dohlížet na přípravu dítěte nebo pomáhat dítěti s učením však nezačnou. Stejný problém neadekvátní rodičovské reakce nastává i v případě kázeňských problémů dítěte, kdy i závažné prohřešky bagatelizují, s dítětem ani školou racionálně neřeší.

2.4 Vrstevnická skupina

Partou rozumíme skupinu osob, kteří se sdružují na základě společných názorů nebo zájmů či potřeb, se zpravidla vnitřní víceúrovňovou strukturou. Tato skupina se může za společenské

³² MAKARENKO, A.,S. O výchově dětí v rodině. Praha: SPN 1953, s.98

³³ PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky. Praha: Portál 2009, s. 174

podpory zabývat rozmanitou společensky žádoucí činností. Nebo lépe, parta je „označení pro neformální sociální skupinu s trvalejšími strukturovanými vztahy, mající charakter referenční skupiny; sociální a etická hodnota je dána cílem, který parta sleduje“.³⁴ Party lze dělit podle jejich vztahu ke společnosti na pozitivní, jejichž chování je v souladu se společenskými zájmy a naplní je především kulturní a zájmová působení, dále na indiferentní, které se většinou projevují kladně s občasnými asociálními projevy a party negativní nebo také delikventní s antisociálními postoji, které většinou přerůstají v trestnou činnost. Jejich vznik může být vázán na určité teritorium, může jít o vrstevnickou skupinu, či skupinu se sdíleným zájmem, jako jsou různá hnutí, hudební či sportovní fandovství nebo společným stigmatem, například neúspěšní studenti, děti z dysfunkčních rodin, bezdomovci, drogově závislí. Často je jejich složení různorodé s vlastním systémem hodnot a nezávislým, společensky závadným chováním, které nelze zvenčí korigovat. Pokud dojde k páchání trestné činnosti, ta se postupem času stává stále lépe organizovanou. Charakteristickými rysy delikventní party je především silná osobnost jejího vůdce, anonymita jedince v partě, silný pocit sounáležitosti, agresivita jako forma chování, nekritické přejímání názorů, extremismus.

Mladí lidé se často dostávají do vlivu party pro nedostatečnou, invalidní rodičovskou výchovu. Dítě, které doma marně hledá porozumění, uspokojení emočních potřeb, trpí násilím nebo nedostatkem rodičovské pozornosti, které je ve škole neúspěšné, kterému nedokáže rodina zajistit dostatek péče a pocit jistoty a bezpečí, kterému rodiče nedokáží zabezpečit racionální trávení volného času, které je doma šikanováno či zneužíváno, má narušen vztah k rodině, se často vydává špatným směrem, třeba i jen proto, že jiné cesty nevidí a hledá svoje jistoty v delikventní partě. Takové dítě nebo mladý člověk často nalézá v partě to, co doma nikdy nenašel. Zájem o svou osobu, pocit sounáležitosti, seberealizaci. Přejímá od ostatních členů party jejich postoje a vzorce chování a bez ohledu na následky mění způsob svého života. Rodiče pak brzy ztrácejí i zbytky autority a vlivu na dítě, to se stává vůči rodičovským radám a příkazům zatvrzele odmítajícím. Pro pocit sounáležitosti k partě je potom mladý člověk schopen páchat i takové činy, které jsou v rozporu s povahou jeho osobnosti. Parta je také jedním z nejčastějších míst, kde dochází k prvnímu kontaktu mladého člověka s drogou.³⁵ Na partě se její členové stávají závislími a sami se i přes zažívané negativní skutečnosti z ní nechtějí vymanit. V tomto prostředí se rychle naučí uspokojovat svoje

³⁴ SOCHŮREK, J. Úvod do sociální patologie. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2009, s.52

³⁵ KRAUS, B. et al. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido 2006, s.115

potřeby trestnou činností, která jim přináší uspokojení, a často si již neuvědomují závažnost svých činů.

3 Mladí dospělí

3.1 Vymezení kategorie

Pojem mladí dospělí je vymezen v různé literatuře různě. Například Heretik charakterizuje tento věk jako věk blízký věku mladistvého mezi osmnáctým a dvacátým druhým rokem věku.³⁶ Vágnerová má širší pojetí tohoto pojmu a klade ho mezi dvacátý a čtyřicátý rok věku.³⁷ V uplynulém desetiletí jsem v rámci své profese jako vychovatel ve věznici spolupracoval s dalšími zaměstnanci věznice dvakrát na vzniku oddělení pro mladé dospělé odsouzené. Pro naše potřeby jsme si ohraničili pojem mladý dospělý osmnáctým a dvacátým šestým rokem věku. Toto období je charakterizováno změnami ve způsobilosti k právním úkonům a také při kvalifikaci trestní odpovědnosti, ukončení profesní přípravy, přebírání plné odpovědnosti za svůj život. V tomto věku není příliš patrný vliv tělesných změn. Zásadnější význam mají sociokulturní podněty. Ty se projevují přijetím a s tím souvisejícím osvojením nových rolí a způsobů chování. V tomto období dochází k ustálení emocí, dalšímu rozvoji kognitivních kompetencí, ke stabilizaci sebepojetí a morálky. „Mladá dospělost je fází intenzivního rozvoje a využívání možností dosáhnout žádoucího uplatnění (profese) i emočního přijetí (partnerství)“.³⁸ Dokončit profesní přípravu a dosáhnout odpovídajícího pracovního uplatnění je v tomto věku mimořádně významnou devizou pro úspěšné začlenění člověka do společnosti a významně ovlivňuje jeho další život. V partnerství pak může realizovat přirozeným způsobem svoje psychické a emoční potřeby. Období mladé dospělosti je dobou sociálních proměn, dobou získávání zkušeností, větší mírou odpovědnosti, růstem povinností, ale i většími právy. Toto období může být také charakterizováno větší samostatností, popřípadě větší či menší ekonomickou nezávislostí, smělymi plány a nadbytkem energie k jejich uskutečňování. Do tohoto období může být podle Vágnerové nakumulováno několik životních mezníků. Je to profesní postavení, trvalejší partnerství a rodičovství, které s sebou nesou získání zázemí a nutnost osvojení si nových sociálních rolí.³⁹

V tomto období se také významně mění vztah jedince ke společenským standardům s nutností vyrovnat se s tlakem společenských očekávání. Proto je nanejvýš potřebné úspěšně se seberealizovat, uspokojit touhu něco dokázat, prosadit se, získat respekt druhých lidí. Z tohoto

³⁶ HERETIK, A. Forenzná psychológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2004, s.136

³⁷ VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II.. Praha: Karolinum 2007, s.11

³⁸ VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II.. Praha: Karolinum 2007, s.12

³⁹ VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II.. Praha: Karolinum 2007, s.15

hlediska může mladého člověka značně poznamenat nezaměstnanost. Neschopnost získat práci se může odrazit nejen v oblasti profesní, kdy nedojde k vytvoření žádoucích pracovních návyků, ale může dojít ke změně životních postojů, přijetí role nezaměstnaného, ztrátě úsilí o získání práce a osvojení si líného způsobu života. Nedostatek finančních prostředků může způsobit začátek kriminální kariéry i u jedince, který dosud žil řádně. Také může dojít z důvodu nudy a přebytku volného času ke společensky nežádoucím jevům, jako je gambling, alkoholismus nebo užívání drog.

3.2 Specifika kriminality mladých dospělých

Kriminalitou rozumíme výskyt takového zjevného nebo skrytého jednání, které je v konkrétní společnosti možné postihovat podle trestního zákona jako jednání trestné.⁴⁰ Toto jednání má různý charakter. Na konci období dospívání dochází u mladých lidí k postupnému osobnostnímu nastavení sociální, hodnotové a mravní složky. Může být obdobím ve kterém se mladiství delikventi zklidňují, nalézají smysl života a postupně opouštějí kriminální dráhu. Také může naopak dojít k fixaci delikventních postojů.⁴¹ V tomto období také dochází ke změnám v charakteru páchaní trestných činů. V období, kdy mladý člověk dosáhne hranice dospělosti, postupně se jeho chování mění ze skupinového k osamělému. Do období pozdní adolescence, je větší počet kriminálních činů páchan ve skupině, od dvacátého roku věku je již většina trestné činnosti páchána samostatně jedním pachatelem.⁴² V charakteru páchané trestné činnosti mladými dospělými stejně jako u mladistvých převažují krádeže, určité procento násilných trestných činů s různými motivy, přibývá odsouzení za nedovolenou výrobu a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy. Drobné podvody se postupně s dalším rozvojem kognitivních funkcí stávají závažnějšími. V tomto období se také v souvislosti s uspokojováním sexuálních potřeb objevuje trestný čin zanedbání povinné výživy, pohlavní zneužívání, znásilnění, ohrožování výchovy dítěte a týrání svěřené osoby. Tento výčet není zdaleka úplný, bylo by možno sem zařadit množství dalších páchaných trestných činů. Mezi mladými dospělými pachateli také přibývá všestrannosti, kdy páchají celou škálu trestných činů. Také již v tomto věku přibývá recidivistů. Není žádnou výjimkou, že mladý delikvent je již ve věku dvaceti let pětkrát i vícekrát soudně trestán a má již poměrně

⁴⁰ FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha: Grada 2009, s.156

⁴¹ HERETIK, A. Forenzná psychologie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatel'stvo – Mladé letá 2004, s.138

⁴² BARGEL, M., MÜHLPACHR, P. Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie. Brno: IMS 2010, s.141

rozsáhlé zkušenosti s výkonem trestu odnětí svobody. Antisociální chování se u některých jedinců postupně ustaluje a tento charakter chování se u nich stává způsobem života.

3.3 Faktory kriminality mladých dospělých

Vznik kriminality mladých dospělých ovlivňuje mnoho faktorů. Vzhledem k tomu, že je člověk bytostí biologicko-psychicko-sociální, mohou i faktory kriminality biologické, psychické a sociální. Většinou jsou spolu úzce provázané a navzájem se ovlivňují.

Biologickými faktory jsou pohlaví, věk, vrozené dispozice k určitým způsobům reagování, biologické a fyziologické poruchy v ontogenetickém vývoji, poruchy chování a emocí. Kriminálního jednání se dopouštějí častěji muži než ženy, což v případě mužů souvisí s jejich agresivnějším způsobem seberealizace a jednání za účelem dosažení vytčeného cíle. Kriminalitu ovlivňuje také věk. Nezanedbatelnou část kriminality páchají právě jedinci do dvaceti šesti let věku.⁴³

Mezi psychické faktory počítáme úroveň mentálních schopností. I když se kriminálního jednání dopouští osoby s různým stupněm inteligence, lze říci že, zde převažují jedinci s inteligencí v pásmu nižšího průměru a s podprůměrnou inteligencí. S inteligencí přímo souvisí schopnost jedince posoudit konkrétní situaci, či zvážit důsledky svého chování. Dále se mezi tyto faktory zařazuje porucha osobnosti. Podle Fischera a Škody se jedná o poruchy související s anomáliemi ve vztazích takto postižené osoby k osobám druhým a v této souvislosti také k normám dané společnosti. K těmto poruchám zařazujeme zejména disociální poruchu osobnosti, emoční poruchy a poruchy sexuální preference. Dalším psychickým faktorem kriminality je temperament. Zde jsou to především zejména ve vztahu k násilné a majetkové kriminalitě osoby cholericky laděné, těžko se ovládající, vzrušivé, agresivní, reagující impulzivně a bez zábran.⁴⁴

Sociálními faktory kriminality rozumíme prostředí, ve kterém jedinec získává a přijímá za své určité vzorce chování. Nejvýznamnější vliv na tuto oblast má rodina. Patří sem osobnost rodičů, jejich chování a vystupování k jiným osobám i k sobě navzájem, dále schopnost

⁴³ FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha: Grada 2009, s.157

⁴⁴ FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha: Grada 2009, s.158

rodičů dítě správným způsobem vychovávat. Významným faktorem je skutečnost zda rodina jako celek plní a pokud ano, zda dostačujícím způsobem plní všechny svoje funkce. Dalším vlivem může být úplnost rodiny a jistě také zážitky spojené s ústavní výchovou. Nezanedbatelný může být také vliv vrstevnické skupiny a party, pokud zde dochází k sociálně patologickému jednání. Dalším sociálním faktorem je oblast vzdělávání, které má souvislost s uplatněním na trhu práce a postavení jedince ve společnosti. S kriminalitou souvisí zejména nízký stupeň vzdělání nebo vzdělání vůbec chybějící. Ve své praxi se stále setkávám s mladými jedinci, kterým chybí elementární vzdělání, často neumí číst ani psát. Takové osoby mají problémy s pracovním uplatněním a často se dopouštějí zejména majetkové trestné činnosti. Dalším faktorem je problematika trávení volného času. I když je rodina místem, kde děti a mládež často tráví většinu volného času, není mnohdy schopna umožnit a podněcovat děti k racionálnímu využívání tohoto času, zapojit je do volnočasových aktivit a tím jim pomoci vytvářet potřebné návyky.⁴⁵ Dítě, které tráví svůj volný čas zahálkou nebo nevhodným způsobem, si nevytváří potřebné postoje a vzorce chování, snáze pak sklouzává k lákadlům sociálně nevhodného chování jako je gambling, alkoholismus, zneužívání návykových a psychotropních látek, záškoláctví, útěky z domova, krádeže, násilí a páchaní další kriminality.⁴⁶

3.4 Důvody trestné činnosti mladých dospělých

Důvodem pro kriminální jednání mladých dospělých může být široká škála nejrůznějších motivů. Může to být nerozvážené, ukvapené rozhodnutí nebo prostě jen nuda, touha po vzrušení, nevhodný způsob zábavy, snaha o vyplnění volného času. V této souvislosti vzpomínám na klienta, který mi při rozhovoru o začátcích kriminální kariéry řekl, že veškerý volný čas vyplňoval fotbalem. Po komplikované zlomenině nohy musel s fotbalem skončit a najednou nevěděl co s volným časem. Našel si kamaráda a s ním potom v malém městě vykrádal novinové stánky a posléze i zahradní domky v okolí. Chápal to právě jako východisko z nudy a vzrušení. Finanční prospěch z těchto činů byl minimální a doma navíc dostával vysoké kapesné a v podstatě měl vše o co si řekl, včetně několika automobilů. Dalším důvodem páchaní trestné činnosti mohou být důvody emocionální. Uspokojování citových potřeb například pocitem sounáležitosti s partou mladých delikventů, trestná činnost

⁴⁵ PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., HRDLÍČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A. Pedagogika volného času. Praha: Portál 2008, s. 193

⁴⁶ FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha: Grada 2009, s.159

páchaná s motivem touhy po uznání od přátel nebo naopak jako pomsta za domnělou křivdu. Také sem patří páchání kriminality pod vlivem vzteku, strachu, citového rozrušení. Častým důvodem trestné činnosti může být utilitární motiv. Majetková trestná činnost nejružnějšího charakteru, kdy se pachatel věci zmocní jednak proto, že touží ji vlastnit, ale často také z důvodu opatření peněz na drogy, alkohol, automaty a podobně. Také sem patří a stále přibývají krádeže pro obživu. Pachateli jsou lidé na okraji společnosti, jako jsou například bezdomovci. Důvodem může také být neschopnost řešit daný problém jinak nebo zbrklé řešení pod tlakem ať už situace nebo jiných osob.⁴⁷ V kategorii mladých dospělých podle mých zkušeností postupně kolem dvacátého prvního až dvacátého druhého roku věku ubývá jako důvodu trestné činnosti nuda či zábava a strmě narůstá motiv majetkového prospěchu. Nelze sem však započítávat početnou komunitu drogově závislých, kteří stejně jako ve věku mladistvých páchají stále stejnou trestnou činnost zaměřenou na získávání prostředků pro nákup drog.

⁴⁷ ČÍRTKOVÁ, L. Forezní psychologie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004, s.85

4 Vězeňství jako forma sociální ochrany

4.1 Typy věznic

Pachatelé kriminálních činů jsou na základě rozhodnutí soudu o vazebním stíhání svěřeni do péče Vězeňské služby České republiky a jsou až do vyšetření jejich trestné činnosti pokud trvají důvody vazby umístěni v některé z vazebních věznic České republiky. V období po ukončení soudního řízení, v případě že soud nařídí výkon trestu odnětí svobody, jsou pachatelé umístěni do soudem určeného typu věznice, podle závažnosti spáchaného trestného činu. V rámci českého vězeňství rozlišujeme čtyři typy věznic podle způsobu střežení – věznice s dohledem, věznice s dozorem, věznice s ostrahou a věznice se zvýšenou ostrahou.

Do věznice s dohledem soud zařadí takového pachatele trestného činu, který spáchal trestný čin z nedbalosti a nebyl dosud vězněn pro úmyslný trestný čin. Dalším typem věznice je věznice s dozorem. Sem se podle zákona číslo 40/2009 Sb. Umisťují odsouzení, kteří sice také spáchali trestný čin z nedbalosti, ale již byli vězněni pro úmyslný trestný čin nebo odsouzení, kteří sice spáchali úmyslný trestný čin za který byli odsouzeni k trestu odnětí svobody nepřevyšujícím tři roky, ale kteří současně v minulosti nebyli vězněni pro úmyslný trestný čin. Věznice s ostrahou je určena pro takové pachatele úmyslných či nedbalostních trestných činů, kteří nesplňují podmínky k zařazení do jiného typu věznice. Do věznice se zvýšenou ostrahou se zařazují pachatelé, kterým byl uložen výjimečný trest nebo pachatelé kteří spáchali trestný čin ve prospěch organizované zločinecké skupiny nebo kterým byl za zvlášť závažný zločin uložen trest odnětí svobody v délce nejméně osmi let nebo takové pachatele, kteří spáchali úmyslný trestný čin a v období posledních pěti let uprchli z vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody.⁴⁸

Soud však může zařadit pachatele trestného činu zařadit do jiného typu věznice, než do jakého má být podle předchozího odstavce zařazen, má-li zato, že bude se zřetelem k závažnosti spáchaného činu a ke stupni narušení pachatele, v jiném typu věznice lépe zaručeno, že na něj bude působeno tak, aby v budoucnosti vedl řádný život. Výjimku tvoří pachatel, jemuž byl uložen trest odnětí svobody na doživotí. Takový pachatel bude vždy zařazen do věznice se zvýšenou ostrahou.⁴⁹

⁴⁸ JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád. Praha: Leges 2009, s.83

⁴⁹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád. Praha: Leges 2009, s.83

V praxi jsou však pachatelé umístěni jiným způsobem, než je výše uvedeno zejména z důvodu možnosti přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu nebo z důvodu ujednocení způsobu výkonu postupně uložených trestů, kdy jsou tyto tresty uloženy původně každý do jiného typu věznice. Přeřazení odsouzeného do jiného typu věznice se může realizovat na základě rozhodnutí soudu tehdy, když na základě chování a způsobu plnění povinností odsouzeného lze dospět k závěru, že výkon trestu v přísnějším nebo naopak mírnějším typu věznice může lépe zaručit nápravu delikventa a toto přeřazení se liší pouze o jeden stupeň oproti původnímu typu věznice. Do přísnějšího typu se přeřazuje zpravidla odsouzený, který opakovaně nebo závažným způsobem porušil stanovený pořádek a kázeň nebo byl pravomocně odsouzen za trestný čin, spáchaný během období výkonu trestu. Do mírnějšího typu věznice lze přeřadit odsouzeného jednak na základě návrhu ředitele věznice ve které odsouzený vykonává trest pokud má za to, že se tím přispěje k dosažení účelu trestu, jednak na žádost odsouzeného, pokud vykonal v určitém typu věznice jednu čtvrtinu trestu,⁵⁰ nejméně však šest měsíců. Výjimky z tohoto ustanovení se týkají, co se týče lhůty přeřazení odsouzených na doživotí umístěných ve věznici se zvýšenou ostrahou. Co se týče typu věznice, do věznice s dozorem a s dohledem nelze přeřadit odsouzeného, který se má na základě rozhodnutí soudu podrobit ústavnímu ochrannému léčení nebo mu byl uložen trest vyhoštění.⁵¹

Z dosud uvedeného vyplývá, odsouzení jsou umístěni v jednotlivých typech věznic ne vždy podle závažnosti spáchaného trestného činu nebo stupně narušení pachatele, ale často na základě subjektivního rozhodnutí soudu při projednávání žádostí o přeřazení do jiného typu věznice. Díky tomu máme v lehčích typech věznice umístěny nejen poprvé vězněné odsouzené za nedbalostní trestné činy, ale často i pachatele závažných úmyslných trestných činů nebo několikanásobné recidivisty. Například do věznice s dohledem se bez problémů propracovávají odsouzení původně umístěni ve věznici s ostrahou jen na základě sice bezproblémového, ale nanejvýš účelového chování. Soudci často neberou zřetel na závažnost spáchaného trestného činu, stačí jim, že odsouzený v posuzované době neměl kázeňské problémy a zjednodušeně řečeno je ochoten ohánět se smetákem. Tento přístup soudců nepřispívá ke klidu ve věznicích a už vůbec ne k nápravě odsouzených. Z důvodu přeplněné kapacity věznic není vždy možné umisťovat odsouzené ve stanoveném typu věznice odděleně podle stupně jejich narušenosti. Tím vzniká živná půda pro šikanu a další negativní jevy.

⁵⁰ JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád. Praha: Leges 2009, s.1166

⁵¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád. Praha: Leges 2009, s.84

4.2 Účel trestu

Účelem výkonu trestu je podle zákona číslo 140/1961 Sb. chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit delikventovi v páchání další trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život. V neposlední řadě je také účelem trestu působit výchovně nebo lépe mít odstrašující vliv na ostatní členy společnosti, zejména na potenciální pachatele další trestné činnosti.⁵² Prvotním účelem trestu je izolovat odsouzeného od společnosti a přerušit delikventovu kriminální kariéru. V této souvislosti je na místě podotknout, určité procento zejména mladých odsouzených ve věku kolem dvaceti pěti let, vnímá účel výkonu trestu pozitivně jako záchranu před vlastním rizikovým chováním, ať už v souvislosti s gamblingem, se závislostí na omamných a psychotropních látkách a nutností stále zvyšovat dávky drogy nebo v souvislosti s vytržením ze závadového prostředí a znemožnění páchání stále závažnější kriminality. V podmínkách věznice naplňuje odsouzený účel výkonu trestu zejména tehdy pokud svým chováním, vystupováním a řádným plněním svých povinností vyplývajících z platných předpisů a nařízení, které upravují výkon trestu odnětí svobody přesvědčí o tom, že si vzal ponaučení a do budoucna povede řádný život. Souvisí to ovšem s vytvořením správného náhledu na páchání trestné činnosti a převzetím odpovědnosti za škody vzniklé v souvislosti s jeho trestnou činností. Také je třeba aby vyhodnotil svůj dosavadní život a vytvořil si reálnou představu o životě po propuštění z vězení, o vedení řádného života a začlenění do společnosti. Je třeba, aby už s blížícím se koncem věznění sám projevoval zájem o zajištění zaměstnání a ubytování. Pokud je drogově závislý, aby si už během výkonu trestu vytvořil správný náhled také v této oblasti, získal motivaci k abstinenci a navázal už ve vězení kontakt s některou z organizací, které poskytují služby drogově závislým osobám a zajistil si možnost spolupráce i po propuštění. Úkolem odborných zaměstnanců věznice jako je například vychovatel, speciální pedagog, psycholog a sociální pracovník je nejen odsouzeného vést k bezproblémovému výkonu trestu odnětí svobody a pomoci mu při zajišťování jeho nezbytných potřeb, ale i odsouzenému pomoci při získávání správného náhledu na páchání trestné činnosti nebo na s tím související závislost na návykových a psychotropních látkách a motivovat ho ke snaze o vedení řádného života v období po propuštění. Hodnotit zda byl naplněn účel trestu ve smyslu výchovy odsouzeného k vedení řádného života je problematické už proto, že věznice nemá při kontaktu s delikventy přesah do civilního života. Kontakt s vězněm končí dnem jeho propuštění. Zda bylo působení na vězně úspěšné či ne lze hodnotit pouze podle toho, zda bude znovu odsouzen a po kratším

⁵² JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákon a trestní řád. Praha:Linde 2008, s.38

nebo delším časovém období se vrátí do péče Vězeňské služby České republiky nebo ne. Úspěšné začlenění zejména mladého delikventa po propuštění z výkonu trestu do společnosti závisí nejen dobré práci odborných zaměstnanců věznice a na jeho snaze, ale také na aktivní pomoci ze strany jeho rodiny. Nesporně důležité je to, zda jsou členové rodiny na jeho návrat dostatečně připraveni, což úzce souvisí s podporovou rodinných vazeb delikventa už během výkonu trestu.⁵³

4.3 Program zacházení

Program zacházení s odsouzeným ve výkonu trestu odnětí svobody je v podstatě rozvrhem činností odsouzeného, který má jednak pomoci odsouzenému využívat racionálně volný čas, jednak si klade za cíl vést delikventa zejména pomocí speciálně výchovných aktivit k přijetí odpovědnosti za spáchanou trestnou činnost a k přípravě na vedení řádného života po propuštění. Program zacházení sestavuje na základě komplexní zprávy o odsouzeném po projednání s odsouzeným zpravidla speciální pedagog již v době pobytu odsouzeného v nástupním oddělení. Pokud si odsouzený nevybere z nabídnutých aktivit nebo odmítne povinné aktivity, je mu stanoven Minimální program zacházení, který odsouzenému ukládá povinnost respektovat společenské normy, dodržovat pořádek, zachovávat kázeň a stanovuje také povinnost vykonávat zejména úklidové práce potřebné k zajištění chodu věznice a to bez nároku na odměnu. Po projednání v odborné komisi je program schválen ředitelem věznice. Pro odsouzené s trestem kratším než tři měsíce se program nestanovuje. Program zacházení se v průběhu výkonu trestu odsouzenému podle potřeby aktualizuje. K povinné aktualizaci dochází také nejpozději tři měsíce před propuštěním odsouzeného a sestaví se tak, aby co nejlépe přispíval k přípravě odsouzeného na samostatný život po propuštění.

Program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, který zohledňuje charakteristiku osobnosti, délku trestu, charakter a příčiny trestné činnosti.⁵⁴ Druhou složkou programu jsou pracovní aktivity. Zde může být zadán úkol dosáhnout svým bezproblémovým chováním a aktivním plněním povinností pracovního zařazení podle svých profesních nebo zdravotních možností. Často je zde jen stanoven úkol zapojovat se do úklidových prací v oddělení odsouzených nebo podílet se na neplacených pracích podle aktuální potřeby věznice. Patří sem také pracovní terapie vedená odborným zaměstnancem

⁵³ RIEGER, Z. Návrat k rodině a domů. Praha: Portál 2009, s. 19

⁵⁴ JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád. Praha: Leges 2009, s.1179

věznice. Jako třetí bod jsou zařazovány vzdělávací aktivity. Sem patří například různé jazykové kurzy, zeměpisné, dějepisné, přírodopisné kroužky, kurzy práce s počítačem a podobně. Také sem lze podle možnosti věznice zařadit vzdělávání realizované za spolupráce se střední nebo vysokou školou nebo různé rekvalifikační kurzy. V rámci následující části programu – speciálně výchovných aktivit je realizováno například sociálně právní poradenství, různé terapie, řízená relaxace, výchova ke zdravému životnímu stylu a komunitní setkání. Další bod – zájmové aktivity souvisí s nutností naučit odsouzené racionálně využívat čas. Je zde nabízena široká škála různých zájmových činností, jako je akvaristika, šachy, elektronické šipky, stolní tenis, míčové hry, zahrádkaření, modelářství, řezbářství, keramika, vyšívání, malířství, kynologie, motoristika, hra na hudební nástroje a další. Posledním bodem Programu zacházení je oblast utváření vnějších vztahů. Zde jsou odsouzení motivováni k udržení nebo vytvoření sociálních vztahů a vazeb korespondenční, telefonní nebo návštěvní formou.

Stanovené programy zacházení jsou v pravidelných intervalech podle typu věznice odsouzenému vyhodnocovány přiděleným vychovatelem. Vyhodnocuje se stupeň plnění nebo neplnění cíle programu zacházení, míra a kvalita zapojení do pracovních, vzdělávacích, speciálně výchovných a zájmových aktivit, v oblasti utváření vnějších vztahů pak druh, frekvence a hloubka udržovaných kontaktů. Nedílnou částí hodnocení jsou také údaje o umístění, přemístění či přeřazení odsouzeného, údaje o chování, kázni, udržování pořádku, stupni vnitřní diferenciaci a další podstatné informace. V závěru hodnocení se uvádí doporučení na kterou oblast konkrétně se má odsouzený zaměřit, jaké nedostatky má odstranit, popřípadě je doporučena aktualizace programu zacházení.

4.4 Specifický přístup k mladým dospělým

Jako každá nějak ohraničená skupina odsouzených, i odsouzení blízcí věku mladistvých vyžadují specifický přístup. Ne v každé věznici je však možno tuto skupinu vyčlenit, umístit ji samostatně a uplatňovat v ní speciální způsob zacházení. Zejména z důvodu značného překročení ubytovacích kapacit našich věznic a s tím souvisejících problémů není vždy možné věnovat mladým dospělým odsouzeným patřičnou pozornost. Zařazení mezi ostatní odsouzené potom vyčnívají většinou pouze ti, kteří mají kázeňské, psychické či jiné problémy. Intenzivně je kromě odsouzených uvedených v předchozí větě pracováno především s mladými dospělými drogově závislými. Ostatní absolvují výkon trestu bez nějaké

zvýšené pozornosti nebo péče. Je to škoda, protože jde o skupinu odsouzených, kteří jsou relativně snadněji ovlivnitelní a lehčeji si osvojí správné návyky. Já sám jsem měl to štěstí a v roce 2001 a znovu v roce 2006 jsem pracoval jako vychovatel oddělení výkonu trestu právě na specializovaném oddělení pro mladé dospělé odsouzené. Zde byl Program zacházení zaměřen zejména na eliminaci nepříznivého vlivu vězeňského prostředí, rozvíjení samostatnosti a především sociální zralosti, motivaci ke změně životního stylu a přípravě na návrat do společnosti a snížení rizika páčání další trestné činnosti. Se specifickým přístupem, který spočíval především ve větší časové dotaci práce s touto skupinou, v individuálním přístupu k jednotlivci, v detailněji propracovaných a srozumitelněji ukládaných úkolech, častějším dohledem na jejich plnění a pomocí aktivizačních prostředků zapojování do společného života oddělení byl naplňován standardní program zacházení s důrazem na vzdělávací a speciálně výchovné oblasti s kontrolou kvality trávení volného času. Stěžejním bodem tohoto programu bylo vést odsouzené k dodržování kázně a pořádku. Vždyť již Komenský kázeň zařadil do výchovy jako její nedílnou součást: „Bez kázně ničemu nenaučíš anebo se nenaučíš ničemu správně“.⁵⁵ Při práci s mladými dospělými je však nutno jejich kázeň formovat obezřele, aby se předešlo případnému vzdoru a zhoršení situace. Vždy je nutno požadavky na kázeň předkládat tak, aby sami pochopili důvody a souvislosti. Kázeň musí být součástí komplexního přístupu k těmto delikventům. Nelze ji omezit na příkazy a tresty. Při řešení kázeňského prohřešku je nutno odsouzenému především vysvětlit co vlastně udělal špatně, jakým způsobem ovlivnilo jeho chování kolektiv ostatních vězňů a citlivým způsobem stanovit trest tak, aby skutečně přispěl k nápravě. Já sám v případech porušení kázně volím nejraději výchovný pohovor, důtku nebo zadám práci nad rámec povinností. Jen ve zcela výjimečných případech volím kázeňský trest podle zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb., § 46 odstavec 3, písmeno f), g), h) – což znamená různé formy umístění do uzavřeného oddělení.⁵⁶ Tím, že někoho na krátký čas oddělíme od ostatních odsouzených, se většinou problém nevyřeší. Součástí kázeňských prostředků je také možnost povzbudit odsouzeného udělením odměny. I v tomto případě je nutno postupovat obezřele a spravedlivě, posuzovat všechny stejným způsobem. Za každou cenu je nutno zachovat rovný přístup ke všem členům výchovného kolektivu. Skupina mladých dospělých je k případnému zvýhodňování jednoho na úkor druhých obzvláště citlivá.

⁵⁵ KOMENSKÝ, J.A. Didaktické spisy. Praha: SPN 1953, s. 249

⁵⁶ JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád. Praha: Leges 2009, s.1181

5 Praktická část

5.1 Kasuistiky

Všichni respondenti byli poprvé vězněni, umístěni ve věznici s dozorem. Výběr klientů byl realizován náhodným způsobem, jediným kritériem byl věk. Rodinné poměry jsem zjišťoval až při vlastním rozhovoru. Klienti souhlasili s účelem a obsahem rozhovoru. Byli seznámeni a souhlasili se skutečností, že využijí sdělené informace k sepsání bakalářské práce. Jména osob jsou fiktivní. Setkání bylo realizováno v měsících srpnu, září a říjnu 2011. Byly kladeny otevřené otázky týkající se dětství, dospívání, kriminality páchané klientem, klientova pohledu do budoucna v souvislosti s jeho představou o životě po návratu z vězení. Kromě verbální komunikace jsem zjišťoval fakta o respondentech také pomocí pozorování jejich neverbálních komunikačních prostředků.

Pan Adolf

Můj kontakt s prvním klientem panem Adolfem se uskutečnil v první polovině srpna 2011. Klient je střední postavy, hubený, tmavší pleti. Jeho vystupování bylo nejisté, ostýchavé, mluva nezřetelná, tichá. Byl oholený, vlasy měl upravené, melírované, nakrátko ostříhané. Byl čistě, ale nedbale oblečen. Držení těla bylo mírně shrbené, pohled uhýbavý. Neměl snahu ukázat se v lepším světle, zdálo se že se snaží skutečnosti neupravovat, i když vyznívaly v jeho neprospěch. Při rozhovoru o dětství klopil oči a bylo znát, že je mu téma nepříjemné. Pan Adolf je svobodný, v rodině třetí nejmladší z devíti sourozenců. Má čtyři bratry a čtyři sestry. Matka pracuje jako uklízečka. Otec pracuje příležitostně jako stavební dělník. Čím se živí sourozenci klient přesně neví, dva mladší sourozence ani nezná – byli dáni v kojeneckém věku k adopci. Stýká se především s matkou, občas i se sourozenci, kontakty s otcem jsou jen sporadické. Pochází z romské rodiny, romsky však umí málo – několika málo slovům rozumí, romsky však nemluví. Nedávno dovršil 22 let. Své dětství klient hodnotí velmi negativně. Situace v rodině bývala pro časté hádky rodičů velmi napjatá. Také po materiální stránce trpěl nedostatkem. Málo rodinných financí se promítlo v nízkém bytovém standardu, chatrném oblečení dětí a chudé stravě. Když bylo klientovi osm let, rodiče se rozvedli. Matka výchovu dětí nezvládala, proto byli sourozenci umístěni v dětském domově. Na školu vzpomíná nerad. Učil se špatně, praktikoval záškoláctví a hojně utíkal z dětského domova, nicméně základní vzdělání zdárně ukončil. Někdy ve čtvrté třídě začal kouřit. Po ukončení základní školní docházky absolvoval v rámci výchovného ústavu, kde byl tehdy umístěn rekvalifikační kurz

„Pomocné stavební práce“. Ve čtrnácti letech začal experimentovat s marihuanou, o rok později s heroinem. Na drogu si vydělával krádežemi. V této souvislosti byl také již před patnáctým rokem věku vyšetřován policií. Většinu času do osmnácti let trávil ne ve výchovném ústavu, ale na útěku. Přebýval někdy u matky, jindy u kamarádů nebo po prázdných bytech. Jeho drogová závislost gradovala, proto stále více kradl, za což byl jedenkrát podmíněně potrestán, dvakrát odsouzen k veřejně prospěšným pracím. Asi v devatenácti letech se seznámil s přítelkyní, se kterou má dvě děti, dvouletou dceru a pětiměsíčního syna. Přítelkyně nyní bydlí v Domově pro matky. Ke svému stávajícímu trestu odnětí svobody klient sděluje, že kradl peněženky a potraviny v obchodním domě, aby zajistil pro rodinu obživu. Připouští však, že větší část výtěžku utratil za drogy. Co se týče zaměstnání, nikdy legálně nepracoval. Několikrát pracoval brigádně na stavbách, peníze opět utratil za drogy. Ač tvrdí, že alkohol nepije, přiznává pobyt na protialkoholní záchytné stanici. Při nástupu do výkonu trestu odnětí svobody měl klient psychické i fyzické problémy pojící se s nucenou drogovou abstinencí. Postupně potíže ustoupily. V současné době funguje bez větších problémů. Stýská se mu po dětech, přítelkyni a matce. Sám však přiznává, že na svobodě jim příliš mnoho radosti nedělal. Trest vnímá jako spravedlivý, má však problémy ztotožnit se s vnitřním řádem věznice, proto byl také dvakrát kázeňsky potrestán. Tvrdí, že neumí žít v nějakých kolejkách. Na skutečnosti života by chtěl reagovat spontánně. Uvádí, že má problémy přijít za vychovatelem a svěřit se s problémem nebo hájit se, když je z něčeho obviněn. Se mnou prý teď mluví jen proto, že jsem s ním po příjezdu do věznice při počátečních adaptačních problémech jednal shovívavě a s porozuměním. Při pohovoru o klientově výhledu do budoucna uvádí, že po výkonu trestu začne pracovat, najde si byt, kde bude s přítelkyní a dětmi žít řádný život. Problémy s hledáním práce, placením pohledávek, ani s drogovou závislostí si nepřipouští. Na mou otázku co se stane, když mu kamarád nabídne heroin, neumí odpovědět. Jak bude řešit finanční problémy, také neví. Počátky klientovy drogové a kriminální kariéry vidím již v jeho raném dětství. Sám přiznává, že rodinné klima nebylo nejlepší. Následoval pobyt v dětském domově, závislost na nikotinu, experimenty s marihuanou, posléze v partě vrstevníků i s heroinem, pobyt ve výchovných ústavech. Podle klientových reakcí se nezdá, že by byl citově oploštělý, spíše se zdá, že má problémy se s někým více sblížit a přitom prahne po porozumění a vyšším citu. Svůj život si však neumí uvést do harmonie. Pokus o založení rodiny skončil zplozením dětí, které jsou opět, stejně jako on vychovávány v tíživém prostředí. Sám vlastně projevil zájem o rodinu až ve vězení. Ze strany přítelkyně jsou reakce mnohem méně vřelé. Otázka je, zda je vůbec schopen správně vychovávat svoje děti, když nikdy nezažil v tomto směru žádný pozitivní

vzor a sám si neumí uspořádat vlastní život. Jeho výhled do budoucna je jen zbožné přání, které neumí realizovat. Vůbec racionálně nedomýšlí možná úskalí jeho života na svobodě. Chce vlastní byt, neví však jak si sehnat práci, ani nemá představu, co chce vlastně dělat, jak bude platit pohledávky, jak to bude s jeho drogovou závislostí. Vlastně ani nemá na svoji závislost vytvořen správný náhled. Klientův pobyt ve vězení je poznamenán jeho neschopností podřídit se nějakému řádu, i když jeho kázeňské prohřešky jsou víceméně nezávažného charakteru. Proklamuje, že by chtěl práci, neumí však ani poklidit sám po sobě, ani neprojevuje žádnou aktivitu například tím, že by se hlásil na neplacené práce ve prospěch věznice. Pokud je mu však přidělen nějaký úkol, splní ho. Pokud však chce začít po propuštění vést řádný život, musí začít sám, musí opravdu chtít změnit svůj život a nesmí se bát proto něco udělat. Samo od sebe se nic nezmění. Spíše je na nejlepší cestě k opětovnému zneužívání drog, páchání další trestné činnosti a další cestě do vězení. Co mu může nabídnout sociální pedagogika? Především prostřednictvím sociálních služeb pomocnou ruku při hledání ubytování, při hledání práce, harmonizace rodiny, výchově dětí. První krok je však na něm.

Pan Bedřich

Můj kontakt s druhým klientem panem Bedřichem se uskutečnil v druhé půli srpna 2011. Tento klient je drobné postavy, hubený. Jeho vystupování bylo silně ostýchavé, chvílemi až úzkostné, mluva nezřetelná, špatně vyslovoval sykavky. Byl oholený, vlasy světlé, nakrátko ostříhané. Byl čistě, oblečen, bez nedostatků v úpravě oblečení. Držení těla bylo přímé, oči výrazně velké, světlé, v kontrastu s temnými kruhy kolem očí. Při rozhovoru neuhýbal, snažil se o častý oční kontakt. V jeho chování byl cítit jistý údiv, že o něj projevují zájem. Při ukončení rozhovoru mi květnatě děkoval, že jsem o něj projevil zájem. Při našem druhém kontaktu, který se uskutečnil koncem srpna 2011, bylo na klientovi znát, že z našeho dalšího rozhovoru má radost. Pan Bedřich je svobodný, stár dvacet let, věkem prostřední ze tří sourozenců. Má mladší sestru a staršího bratra s matkou, ani sourozenci neudrží kontakt, otec zemřel. Stýká se především s mnohem starší přítelkyní, kterou potkal náhodou a která je pro něj nyní nejbližší osobou a s kamarádkou. O období dětství klient hovoří zvláště, jako by se jej samotného netýkalo. Matka od rodiny odešla, když bylo panu Bedřichovi asi osmnáct měsíců. Dále ho vychovával otec, který výchovu dětí zvládal s obtížemi. Když bylo klientovi asi osm let, otec spáchal suicidium. Další výchovu zajišťovali děda s babičkou. Prostředí nebylo příliš harmonické. Děda nadměrně pil, prarodiče se stále hádali, babička klientovi nadávala a psychicky ho týrala zejména kritikou života jeho rodičů a tvrzením, že klient je natolik neinteligentní, že v žádném případě nemůže být jejím vnukem. Postupně začal na

stále delší dobu utíkat z domova, v docházce do školy se začaly objevovat absence. Ve čtvrté třídě začal kouřit, v páté třídě vyzkoušel marihuanu, v osmé LSD a lysohlávkou, po které měl masivní halucinace. Už tehdy si obstarával finanční prostředky drobnými krádežemi. Situace začala být natolik neúnosná, že byl umístěn ve výchovném ústavu. Zde se začal učit kuchařem, studium však nedokončil. U zaměstnanců ústavu hledal porozumění, pokud si ho však někdo všimnul, bylo to proto, aby ho potrestal. V šestnácti letech utekl a až do zletilosti žil střídavě na ulici a po kamarádech. Postupně začal brát pervitin. V osmnácti se snažil o kontakt s matkou, který však skončil negativně, vzájemnými výhrůzkami a nadávkami. Při rozhovoru o matce je na klientovi patrné rozrušení, sám přiznává, že se uvnitř s chováním matky neumí vyrovnat. Bratra, ani sestru téměř nezná. V době, kdy navštívil matku, poznal náhodně mnohem starší přítelkyni, která mu začala pomáhat, pomohla mu s ubytováním, snažila se mu obstarat práci, upozornila ho na negativní stránky jeho života, začala ho vychovávat a v podstatě ho přijala do rodiny. Bylo to pro něj velmi důležité, konečně měl pocit, že někde patří a že někomu na něm záleží. Vytýká jí, že je k němu někdy příliš tvrdá, ale uznává, že sám dělá věci, které by dělat neměl. Byl několikrát podmíněně trestán za krádeže, kterými si opatřoval peníze na stravu, cigarety a pervitin, dále za sprejerství, které považuje za životní koníček. Před výkonem trestu se pod vlivem přítelkyně snažil žít legálně, pracoval v především brigádně v různých pomocných dělnických profesích. Našel si také kamarádku, se kterou si sice rozumí, ale která si vůbec nerozumí s jeho starší přítelkyní, což mezi nimi vede k rozepřím. Sám nedává přednost žádné z nich, má je rád obě, ale každou jinak. Klient má ve věznici mírné psychické problémy. Na prostředí si zvyknul, trpí však občasnými návaly úzkosti. Snaží se plnit všechny povinnosti a je velice vděčný za pochvalu nebo i jen za to, že si ho někdo všimne a několika slovy ho povzbudí. Ve vězení se cítí jako ztracený, dlouho si hledal nějakého přítele, se kterým by si mohl povídat. Plně respektuje autoritu zaměstnanců. Snaží se udělat všechno proto, aby byl dobře hodnocen a dostal možnost pracovního zařazení. Uznává, že je ve vězení právem. Při otázce na život po návratu z vězení pookřál a rád mi vyložil svou představu. Jeho hlavním cílem je zbavit se závislosti na pervitinu. V tomto hodně spoléhá na to, že ho přítelkyně ohlídá. Naproti tomu se mu zdá kouření marihuany normální, také je silně závislý na nikotinu. I kouření by rád omezil, ale vidí to jako mnohem větší problém než pervitin. Co se týče zaměstnání, pokud by to bylo možné, chtěl by zpočátku pokračovat ve stejné činnosti jako před uvězněním, později by si chtěl udělat rekvalifikační kurz na zednické práce a pracovat na stavbách. Zednickou profesi považuje za krásnou a tvůrčí. Říká, že je radost vidět jak rostou zdi a jak se postupně stavba vede až ke zdárnému konci. Při té příležitosti mi sděluje, jak při brigádě na stavbě krásně

nabílil fasádu a příští den při příchodu do práce zjistil, že tuto fasádu někdo poničil sprejováním. Tehdy si uvědomil, že nesčetněkrát udělal to samé a měl sám na sebe vztek. V budoucnosti by si chtěl najít samostatné bydlení a založit s kamarádkou rodinu. Ví, že život na svobodě nebude jednoduchý a také, že bude dlouho trvat, než zaplatí všechny dluhy. Přesto do budoucnosti hledí s nadějí. Ke starému způsobu života se již nechce vracet. Věří, že začne žít řádným životem zejména proto, že na řešení problémů nebude sám. Spoléhá na pomocnou ruku své přítelkyně. Ke klientově kriminalitě jednoznačně přispělo neradostné dětství. Brzký odchod matky. Otec, který si zřejmě s výchovou a chodem domácnosti nevěděl rady. Na klientových vnějších projevech je jasně vidět jím prožité trauma z otcovy sebevraždy i z neradostné výchovy prarodičů. Počátky klientovy drogové a kriminální kariéry vidím již v jeho raném dětství. Sám přiznává, že rodinné klima nebylo nejlepší. Následoval pobyt ve výchovném ústavu, kde se mu však život zdál natolik nesnesitelný, že utekl. Snažil se najít porozumění u matky, toho se mu však nedostalo. Snažil se žít po svém, to se však neobešlo bez porušování zákona. Svou konzumaci drog vysvětluje tím, že se chtěl vyrovnat silnějším kamarádům, od kterých se také snažil přejímat vzorce chování. To mu však ke spokojenému životu příliš nepřispělo. Mám za to, že obrat nastal v okamžiku, kdy poznal starší přítelkyni. Pod jejím vlivem se snažil o změnu způsobu života. Pokud tento vliv přetrvá i po ukončení věznění, je poměrně velká šance, že by skutečně mohl překonat problémy a začít žít bezúhonný život. Již ve vězení se snažil zkontaktovat protidrogovou poradnu a také se zajímá o práci. Má strach jak zvládne zaplatit pohledávky, což je vzhledem k jeho možnostem vcelku racionální pohled. Pokud by se mu v rámci úřadu práce podařilo absolvovat rekvalifikační kurz na zednické práce, měl by šanci najít práci, která by ho bavila a při které by mohl plně realizovat své schopnosti. Otázkou je, co by nastalo, kdyby ztratil přítelkyni nebo kdyby ona ztratila z nějakého důvodu svůj vliv na něj. Klient je nevyzrálý a sociálně méně zdatný. V případě, že by nenalezl pomocnou ruku, mám obavu z jeho návratu k životu bezdomovce, k drogám i ke krádežím.

Pan Cyril

Třetího klienta jsem poznal již v březnu 2010, nicméně bližší kontakt byl realizován až v září 2011. Pan Cyril je malé neuduživé postavy, nápadně hubený. Vystupoval klidně, s jistotou, mluva byla zřetelná, i když ne příliš hlasitá. Působil upraveným dojmem, bezvousý, vlasy středně dlouhé. K upravenosti oblečení nemohlo být žádných výtek. Měl ochablé, shrbené držení těla, gestikulace byla přiměřená. Oči měl při pohovoru přivřené, jako by mu světlo působilo bolest. Ne vždy přesně pochopil otázku, pokud porozuměl, odpovídal spontánně.

Pan Cyril je svobodný, má jednoho sourozence, mladší sestru. Matka již zemřela. Otec pracuje jako stavební dělník. Kontakty s rodinou jsou dobré. Pochází z romské rodiny, k romskému etniku se však příliš nehlásí. Klient je stár 25 let. Údajně trpí vrozenou svalovou atrofií. Hodnocení období dětství a dopívání je kladné. Žil v harmonické rodině. Ve škole problémy neměl. V mládí se učil hře na několik hudebních nástrojů, celoživotním koníčkem se stala elektrická kytara. Po ukončení základní školní docházky střední vzdělávání nenastoupil, neboť se celá rodina odstěhovala do Kanady, kde otec pracoval jako zedník. Klient tento pobyt hodnotí pozitivně, zejména skutečnost, že se v žádném ohledu necítil diskriminován. Klient do práce nechodil, učil se jazyky a pokračoval ve studiu hry na kytaru. Problémy nastaly ve chvíli, kdy onemocněla babička a rodina neměla peníze na nákladnou léčbu, proto se všichni v klientových nedovršených sedmnácti letech vrátili zpět do České republiky. Po návratu babička zemřela a krátce nato zemřela náhle i klientova matka. To byla pro klienta rána se kterou se nedokázal vyrovnat. Nedokázal se na nic soustředit, měl potíže s přijímáním stravy, poruchy spánku, potíže komunikovat. Otec mu nedokázal pomoci, protože i on se s událostí nemohl vyrovnat. V té době hledal někoho blízkého, kterému by se mohl se vším svěřit a potkal chápajícího kamaráda, který mu pomohl vyzkoušet marihuanu, pervitin a posléze heroin, u kterého už zůstal a začal zvyšovat dávky. Pro otce to prý byla druhá těžká rána, ale účinně zasáhnout nedokázal. Klient si údajně nejprve kupoval drogu z úspor. Ty se mu začaly brzo tenčít, proto si začal hledat práci. To se mu však nepovedlo. Většinou se s ním prý po zjištění že je róm nikdo dále nebavil. V několika případech se ho zeptali na praxi nebo vzdělání, ale ani jedno nemá, proto ho nepřijali. Když peníze došly, zkoušel chvíli abstinovat, ale nešlo to, proto začal s drobnými krádežemi. Byl několikrát podmíněně trestán. Ve vězení je poprvé. Nástup trestu pro klienta znamenal jistou úlevu. Měl sice problémy spojené s abstinencí, ale celkově je rád, že se přerušil jeho kontakt s drogou. Dá se říci, že uvěznění vnímá jako svou záchranu. Rád by věznicí pracoval, dosáhnout pracovního zařazení se mu však zejména ze zdravotních důvodů nedaří. Zdá se mu velmi důležité, že i ve vězení může pokračovat ve svém koníčku, v rámci hudebního kroužku hraje na kytaru. Problémy se začleněním do kolektivu odsouzených neměl. Je umístěn na klidném oddělení a brzy si našel kamaráda s podobným osudem. Silnějším vězňům jde z cesty. Má rád svůj klid a nic mu nestojí za to, aby se s někým hádal. Jeho pohled na období po propuštění je vcelku racionální. Chtěl by se osamostatnit – najít si vlastní bydlení, práci, platit dluhy. Ví však, že to nebude hned možné. Nejprve bude bydlet u otce, doufá, že ten mu pomůže jednak s hledáním práce, jednak se splácením dluhů. O založení rodiny neuvažuje. Nejprve se chce dostat z dluhové pasti. Pravdou však je, že se pod vlivem traumatu ze ztráty matky s děvčaty velice těžce

seznamuje. Otázku drogové závislosti má také promyšlenou. Je rád, že v současné době drogy nebere a už s tím nechce znovu začínat. Ví, že vlastní vůle může někdy zklamat, proto jednak spoléhá na otce, že ho pohlídá, jednak si zařídil kontakt se Sdružením Podané ruce, které se drogovou problematikou zabývá. Klientova drogová a kriminální kariéra nezačala vlivem neuspokojivé výchovy v rodině, ale rozpadem rodiny z důvodu nenadálé smrti matky. V době, kdy klient více než kdy jindy potřeboval podporu druhého rodiče, ten měl vlastní problémy a sám se neuměl se situací vyrovnat. Klient při instinktivním hledání pomoci a porozumění bohužel našel přítele, který mu nabídl snad rychle působící, ale naprosto iracionální pomoc – drogy. Klientův otec to bohužel zjistil velmi pozdě a cítil se v tomto směru naprosto bezmocný. Klient uvádí, že to pro otce bylo velmi traumatizující zjištění. Klientovy pokusy hledat práci podle mého znamenají racionální hledání východiska ze špatné finanční situace. V té době ještě nebyla jeho závislost tak velká a drogy bral nepravidelně. Pokud by býval práci našel, dá se spekulovat o tom, že by byla pomocí v jeho psychických potížích a teprve neúspěch v této snaze znamenal pravidelnou konzumaci heroinu a zvyšování dávek. V téhle oblasti vidím nebezpečí i do budoucna. Vzhledem k jeho fyzickým možnostem a poruchám hybnosti končetin bude práci hledat těžce a i kdyby ji našel, je otázka, zda manuální práci vůbec zvládne. Také je sociálně málo zdatný a neprůbojný. V jednání s úřady ztrácí hlavu a neví si rady. Racionálním řešením by bylo s pomocí sociálního pracovníka vyřídít invalidní důchod a naplno se věnovat hudbě a možná se takto pokusit o přivýdělek. Hodně bude také záležet na rodině, zvláště na otci, ke kterému je klient citově připoután.

Pan David

Můj kontakt se čtvrtým klientem se uskutečnil začátkem října 2011. Klient je vysoký, hubené postavy, držení těla přímé. Při rozhovoru těkal očima a byla patrná zvýšená mimika neoholeného obličeje. Také ve větší míře pohyboval zejména pravou rukou. Oděv měl řádně upravený, vlasy učesané na patku. Vypravoval po počátečním vybídnutí několika doplňujícími otázkami dále již spontánně, zacházel do mnohdy až intimních podrobností. Rozhovor byl poměrně dlouhý, klient vyniká uměním říci málo skutečností mnoha slovy, byl roztržitý, ve vyprávění nebylo lehké najít souvislosti. Některé skutečnosti při rozhovoru nevědomky opakoval. Působí nevyzrálým dojmem. Pan David je svobodný, bez sourozenců. Otec zemřel, s matkou neudrhuje kontakty. Klient je starý 20 let. Své dětství hodnotí rozpačitě. Než mu v necelých pěti letech věku zemřel otec, byla prý rodina harmonická. Maminka však prý smutek nedržela dlouho, brzy se i se synem přestěhovala k příteli. S ním klient zpočátku vycházel vcelku dobře, později se vztahy začaly horšit, přibývalo také hádek mezi matčíným

přítelem a matkou. V klientových čtrnácti letech se matka se synem od přítele odstěhovala. V období klientovy puberty přestala matka výchovu zvládat. Měla své vlastní starosti a mezi klientem a matkou docházelo k častým rozepřím. Matka ho brala jako přítěž. Ve škole se učil hůř, avšak nikdy nepropadl. Ničím se nevyučil, i když zkoušel tři učební obory – kuchař, zedník a zámečnick, učení ho nezajímalo, dlouho u ničeho nevydržel. Několikrát zkoušel pracovat brigádně v nejrůznějších pomocných dělnických profesích. Opět nikde příliš dlouho nevydržel. Odešel od matky, aby se osamostatnil a našel si přítelkyni, která ho v podstatě vydržovala. Kamarády si našel mezi příslušníky hnutí skinheads, se kterými chodil na různé srazy, bojoval proti drogám a plánoval nápravu společnosti. Účastnil se však i akcí jinak zaměřených skupin. Tam se nakonec dostal do kontaktu s drogami a v sedmnácti letech začal užívat extázi a pervitin. Postupem času se za pomoci několika přátel dopustil několika násilných trestných činů, díky kterým skončil na dlouhou dobu ve vězení. Po uvěznění měl mírné adaptační potíže, nejvíce zapříčiněné strachem z rozchodu s přítelkyní. Tento strach byl však zbytečný, přítelkyně s ním udržuje pravidelné kontakty. Ve vězení se snaží plnit všechny povinnosti a rád by si zasloužil možnost zaměstnání. Práci bere jako způsob odreagování, ve věznicích se nudí a neutíká mu čas. Problémy se začleněním do kolektivu ostatních vězňů neměl. Dokáže vyjít s každým. Když mu někdo leze na nervy, nedává to najevo. O tom, jak bude žít po propuštění má jasno. Bude opět bydlet u přítelkyně a najde si práci. Jakou, o tom nemá představu. Nic totiž neumí. Na otázku, zda neuvažuje o studiu nějakého učebního oboru, odpovídá záporně. Nejráději by pracoval v sociálních službách. Zde však také naráží na otázku vzdělání. Na další otázku zaměřenou na užívání drog odpovídá neutrálně. V tom, že bere drogy, nevidí velký problém. Má za to, že není závislý a má vše pod kontrolou. Drogy bere proto, že mu to dělá dobře. Přítelkyně to sice nerada vidí a snaží se ho zabavit jinak, ale klient si myslí, že záleží jen na rozhodnutí a s drogami přestane. Na otázku, jak by to chtěl realizovat, odpovídá vcelku racionálně, že nejlepší by bylo změnit místo bydliště, přerhat kontakty na kamarády, kteří ho v užívání drog podporují a usadit se v jiném městě. Prostředky prý na to má, avšak jinak si to nedokáže příliš představit už proto, že svoje město má rád a jinde by si těžko zvykal. Založit rodinu se zatím nechystá. U pana Davida lze hledat kořeny později páchaných trestných činů ve špatné funkci rodiny, kdy si matka po ztrátě partnera vbrzku vyhledala jiného, ten však neměl pro její dítě příliš pochopení. Časté hádky každého s každým také příliš k rodinné harmonii nepřispěly. Klientovy školní a snad i výchovné problémy se mi zdají značně ovlivněny jeho hyperaktivitou. Se vším je hned hotový, na nic se nedokáže dlouho soustředit. Na problémy klientova dospívání už matka vůbec nedokázala reagovat. Je jasné, že klientovým kontaktem s partou kamarádů koketujících s extremistickým

hnutím, se situace ještě zhoršila. Vše vygradovalo odchodem klienta od matky, kdy místo, aby začal na sobě pracovat a osamostatnil se, našel si přítelkyni, která ho živila. Kontakty s partou nepřestaly a postupně mu nejen zprostředkovaly kontakt s drogami, ale převedly ho i přes hranici zákona k páčání závažné násilné trestné činnosti. Problémů klientovy úspěšné resocializace vidím několik. Jednak je to problematika jeho pracovního uplatnění – nic pořádně neumí a u ničeho dlouho nevydrží. Dalším problémem je jeho kontakt s extremisticky laděnou partou. Zde je příliš vysoké procento pravděpodobnosti, že se opět dopustí v součinnosti s dalšími nějakého násilí. Třetím velkým problémem je jeho ne příliš racionální náhled na vlastní drogovou závislost. Na jedné straně tvrdí, že má vše pod kontrolou, na druhé straně z jeho vyprávění číší nedůvěra ve své schopnosti a v kontrolu svého chování. V této souvislosti mě překvapilo jeho povídání o tom, že aby mohl začít vést řádný život, musel by změnit bydliště, ale jedním dechem dodává, že to nedokáže. Pokus o jeho nápravu by měl mít základ v intenzivní práci s ním. Je důležité pomoci mu zjistit jeho schopnosti a vlohy, podle toho mu vybrat a pomoci absolvovat nějaký rekvalifikační kurz a motivovat ho k vytvoření pracovních návyků. Dále ho motivovat k abstinenci od návykových a psychotropních látek. Po propuštění by byl vhodný dohled probačního úředníka. Neméně důležité je pro klienta také udržení kontaktu s přítelkyní a motivace k obnovení jeho kontaktu s matkou.

Pan Emil

Můj kontakt s pátým klientem se uskutečnil koncem září 2011. Pan Emil je středně vysoké postavy, hubený. Jeho chování bylo emočně nevyrovnané, chvílemi při rozmluvě projevoval radost, hned v zápětí smutek nad zpackaným životem. Jeho gestikulace byla nevýznamná, držení těla shrbené. Při rozmluvě neustále, až nepřirozeně úporně udržoval oční kontakt. Tempo řeči bylo pomalé, odpovědi adekvátní. Úprava vlasů a vousů nedbalá, oděv rozevlátý. Pan Emil je svobodný, v rodině starší ze dvou bratrů. Povolání rodičů, ani bratra nezná. Kontakt udržuje písemnou nepravidelnou formou s matkou, v poslední době se mu podařilo navázat rovněž písemný kontakt s otcem. Stáří klienta je 21 roků. Období dětství je klientem hodnoceno neutrálně. Rodiče se sice často hádali, ale na něj to údajně nemělo žádný dopad. To se změnilo, když se rodiče v klientových dvanácti letech rozvedli a matka si domů přivedla přítele, ke kterému si nevytvořil pozitivní vztah. Změny v domácnosti nesl velice těžce, což se také projevilo ve školním prospěchu. Ve škole měl časté absence. Raději než do školy, chodil s kamarády do jednoho prázdného bytu, kde experimentovali s alkoholem,

nikotinem a marihuanou. Jeho školní prospěch se natolik zhoršil, že musel opakovat osmou třídu. Po ukončení základní školy chodil asi měsíc do středního odborného učiliště se stavebním zaměřením. Ke škole však pociťoval odpor a raději opět chodil za kamarády, se kterými vyzkoušel pervitin. Do osmnácti se jen tak poflakoval. Matka ho nezvládala, doma konec konců téměř nepobýval. Bydlel různě po kamarádech, hodně kouřil a zneužíval alkohol, na který získával peníze drobnými krádežemi. V osmnácti si našel práci jako pomocný dělník ve sběrných surovinách, kde pracoval až do nástupu trestu. Výplata mu však k uspokojení všech potřeb nestačila, proto pokračoval v krádežích. Jeho chování bylo promiskuitní, Střídal partnerky, s jednou má ročního syna, kontakt s matkou dítěte, ani synem neudrží. Před uvězněním každý den nadužíval alkohol, jednou až dvakrát do týdne šňupal pervitin. Uznává, že by tolik pít neměl, ale co se týče pervitinu, zde nevidí problém. Uvádí, že při nástupu trestu neměl žádné problémy, tak nějak počítal s tím, že dříve nebo později skončí ve vězení. Má však neustále potíže s plněním svých povinností. Vše se snaží dělat jen na oko. Pokud někdo jeho činnost zkontroluje a zjistí jeho nedbalost, nehledá chybu u sebe, ale ve svém okolí nebo v kontrolujícím zaměstnanci věznice. Stěžuje si, že není pracovním zařazen, ale proto, aby pracovní zařazení získal, nic nedělá. Naopak, pokud mu někdo zadá nějakou práci, bere to jako šikanu vlastní osoby. Co se týče budoucnosti, má jasno. Po výkonu trestu zase začne pracovat, bydlet chce u jednoho s rodičů. Otázku dluhů neřeší. Užívání drog a alkoholu také neřeší. Měnit nic nechce, dosavadní způsob života mu víceméně vyhovuje. Má zato, že by jeho problémy vyřešilo lukrativnější zaměstnání, aby si dost vydělal a nemusel krást. Důvody klientovy kriminální kariéry vidím v neutěšené rodinné situaci. Sám sice v rozhádaném vztahu rodičů nevidí problém, ale toto neharmonické prostředí zcela jistě zanechalo stopy v jeho emočním vývoji. Následný rozvod rodičů a příchod matčina přítele situaci nezlepšil, právě naopak. Začalo klientovo záškoláctví a špatný prospěch ve škole. Matka na tuto situaci nedokázala správně zareagovat. Po fiasku s odborným učilištěm se matčin vliv na něj už úplně vytratil. Tuto roli definitivně převzala parta podobně naladěných vrstevníků. Následovalo nadužívání alkoholu, experimenty s pervitinem, krádeže, střídání partnerek. Kladně hodnotím skutečnost, že si našel práci a vydržel pracovat. Záporně však to, že se nepostaral o partnerku a vlastní dítě. Pokračující krádeže ho přivedly až do vězení. Zdá se, že si z uvěznění nevzal příliš ponaučení. Mnoho vyžaduje, ale není schopen proto něco udělat. Příkladem je jeho laxní přístup k plnění úkolů. Co se týče jeho výhledu do budoucnosti, také zde není příliš mnoho důvodů k optimismu. Dosavadní způsob života mu vyhovuje a zřejmě na tom mnoho nezmění. Zde by ho bylo potřeba vést a motivovat k odpovědnosti, k abstinenci od alkoholu i drog. Především ho vytrhnout z vlivu špatných

kamarádů, přivést k zájmu o vlastní dítě a motivovat ho k nalezení pevného partnerského vztahu. Posílit jeho pracovní návyky a pomoci mu objevit koníčka, který by vyplnil jeho volný čas, jinak věnovaný alkoholu a drogám. Především však ovlivnit jeho volní složky tak, aby sám chtěl změnit život, aby sám pochopil, že cílem života není alkoholické opojení nebo život pod vlivem návykových látek, ale život vedený v harmonických vztazích s ostatními lidmi, rozvoj osobnosti a osobní štěstí.

Pan František

S šestým klientem jsem hovořil v polovině října 2011. Pan František je vysoký, nápadně hubený. Při rozhovoru nakláněl hlavu na levou stranu, oční kontakt byl řídký, byla patrná nervozita, nevěděl co s rukama. Chvillemi jimi třel o sebe, pokládal je na kolena, upravoval si tričko, poklepával o stůl. Oděv měl upravený, vlasy na bocích hlavy vyholené. Řečový projev nenavazující, bylo nutné klást doplňující otázky. Pan František je svobodný, nejmladší z pěti sourozenců. Má jednoho bratra a tři sestry. Otec pracuje jako dělník v zemědělství, matka je kuchařkou. S rodiči i sourozenci udržuje kontakty. Věk klienta je 21 let. Období dětství nejprve hodnotí jako šťastné. Po delším rozhovoru však svá první slova znehodnocuje a říká, že si ho nikdo nevšímal, vychovával se větší měrou sám. Mezi rodiči byly na denním pořádku hádky. Důvod rozepří mezi rodiči neumí specifikovat. Někdy prý stačila bezvýznamná maličkost. Doma se díky tomu zdržoval jen po nezbytně nutnou dobu, volný čas trávil mimo domov mezi partou kamarádů. Prováděli různé klukoviny, chodili sklízet úrodu ovoce a zeleniny do cizích zahrad, kouřili, experimentovali s alkoholem. Na školním prospěchu se u něj výrazně projevovalo časté záškoláctví, ročník však nikdy neopakoval. Sníženou známku z chování měl, nepamatuje si kolikrát. Několikrát také utekl z domova. Domů se vracel sám, po několika dnech, kdy přespával ve stozích, zahradních chatách, či u kamarádů. Po ukončení základní školy zkoušel několik učebních oborů, žádný však pro absence nedostudoval. Rodiče se mu snažili řídit život, to se mu nelíbilo, proto odešel z domova nastálo a začal bydlet u přítelkyně. Od patnácti let nepravidelně užíval pervitin, občas si zakouřil marihuanu. Živil se brigádami jako pomocný dělník na stavbách, stálou práci měl jen jednou a trvala necelé čtyři měsíce. V šestnácti letech propadl hře na výherních automatech. Z důvodu zajištění stálého příjmu začal nejprve příležitostně, později pravidelně krást. Několikrát byl přistižen a podmíněně potrestán. Nicméně v krádežích pokračoval až do uvěznění. Klientovou reakcí na uvěznění bylo zoufalství, řekl: „Cítil jsem se jako zvíře v kleci“. Měl potíže přijmout zavedený časový rozvrh dnech, trpěl nedostatkem pohybu a volnosti. Těžce se také

přizpůsoboval nárokům na svoji osobu ze strany zaměstnanců věznice. Byl zvyklý mít naprostou svobodu v rozhodování a ve vězení si těžce zvykal na nutnost dodržovat stanovená pravidla. I když měl o životě ve vězení jisté představy, které získal z vyprávění sourozenců a kamarádů, kteří se s vězeňským prostředím již dostali do kontaktu, přesto nečekal, že to bude pro něj tak zlé. V současné době si již zvykl, nicméně s plněním některých povinností má stále problémy. Se soužitím s ostatními vězni naproti tomu nemá žádné potíže, vycházejí si navzájem vstříc. Chtěl by být pracovně zařazen, cesta k tomu však vede přes příkladné plnění povinností a to se mu stále nedaří. Při rozhovoru o výhledu do budoucna, o době po propuštění z vězení je strohý. Chce bydlet u přítelkyně, práci si bude hledat přes úřad práce. K možnosti najít si stále zaměstnání je skeptický. Má hodně dluhů a z výplaty by mu mnoho nezbylo. Proto chce pracovat hlavně brigádně nebo nelegálně. O založení rodiny neuvažuje. Drogy již brát nechce, nikdy je pravidelně nebral a myslí si, že už znovu nezačne. S výherními automaty také již znovu začínat nechce, ale zde si není zdaleka tak jistý. Páchat trestnou činnost také již nebude, z uvěznění se ponaučil, je to pro něj otřesná zkušenost a nechce strávit nejlepší roky v kriminále. U pana Františka lze identifikovat kořeny později páchané kriminality v neharmonickém rodinném klimatu. V jeho vyprávění je patrný rozpor. Nejprve popisuje svoje dětství jako šťastné, výchovu spravedlivou, vztahy v rodině harmonické, později však vychází najevo pravý opak. Zdá se, že trpěl nevšímavostí rodičů a byl traumatizován jejich hádkami. O rodičích mluví vcelku hezky, nekritizuje je, oceňuje, že na něho po všech letech, kdy jim přinášel jen zklamání myslí, udržují s ním písemný kontakt a občas mu pošlou balíček. Vřelé city k nim však nechová. Byl to nedostatek citu a porozumění z jejich strany, který si v dětství snažil vynutit různými racionálními i neracionálními způsoby. Když neuspěl, našel si náhradu v partě vrstevníků, pod jejich vlivem začal utíkat z domova, chodit za školu, kouřit, pít a dopracoval se až k opakovaně snížené známce z chování. Také se ničím nevyučil, uvádí, že do učení ho nutili rodiče a on to vnímal jako neoprávněný zásah do vlastní svobody. Škola ho nebavila, chtěl být raději s kamarády. Rodiče svůj krátký a pozdní zájem o svoje dítě brzy vzdali. Také jim nic jiného nezbylo, neboť odešel z domova. Jeho další život byl lemován občasným užíváním drog, hraním automatů, krádežemi. O špatné výchově v rodině svědčí také to, že i jeho další sourozenci byli soudně trestáni. Klientovy šance na resocializaci a vedení řádného života nejsou podle mého názoru příliš velké. O větších změnách ve svém životě neuvažuje. Myslí si, že drogy pro něj nejsou problém, o gamblerství říká totéž, ale jistý si moc není. Problém si pořádně neuvědomuje, proto také nemá zájem o vyhledání pomoci. Jeho jediným motivačním prvkem je jeho strach z nového uvěznění. Vidím velké nebezpečí v tom, že stále udržuje kontakt se svou partou a

nemá příliš pevnou vůli, lehce se dá ovlivnit. Potom bude jen otázkou času, kdy upadne do starých kolejí a znovu začne krást. Zde by bylo východisko v takové intenzivní práci s klientem, která by nutně musela mít návaznost na dobu po propuštění z vězení. Především by tato práce měla směřovat k pomoci identifikovat problém klienta s gamblerským a motivovat ho k vyhledání odborné pomoci. Dále je to jistě naučit klienta racionálně využívat čas vhodnou zájmovou činností, popřípadě motivovat ve spolupráci s Úřadem práce k absolvování rekvalifikačního kurzu, pro jeho lepší uplatnění na pracovním trhu, vysvětlit mu nutnost zaplacení dluhů a pomoci s vyřízením splátkového kalendáře. Jako nezbytně nutné také vidím přerušování kontaktů s partou a posílení vztahu k přítelkyni a rodičům. Klientova resocializace je během na dlouhou trať se značně nejistým výsledkem. Nejdůležitějším bude to, aby klient získal správný náhled na svůj dosavadní život, byl motivován ke změně a reálně viděl svoje možnosti.

5.2 Analýza a interpretace zjištěných faktů

Provedením rozboru v druhé části jednotlivých výše uvedených kasuistik jsem se zároveň provedl analýzu a interpretaci zjištěných konkrétních faktů. Nyní se zbývá pokusit o nalezení společných znaků nebo naopak znaků odlišných v dosavadním životě těchto klientů. Srovnání provedu v několika bodech: rodinné poměry (úplnost rodiny, harmonická výchova), vztah ke škole (prospěch, absence), výchovné ústavy, pracovní kvalifikace, zaměstnání, závislost, typ páchané trestné činnosti a plnění povinností ve vězení.

Pouze jeden z respondentů (pan Cyril) uvedl, že vyrůstal v harmonické rodině, v tomto případě vedla ke kriminalitě klienta neočekávaná smrt matky v období jeho dospívání, neschopnost otce pomoci klientovi se s touto situací vyrovnat a posléze závislost na drogách. V ostatních případech klienti dávali najevo, že rodinná atmosféra nebyla zrovna idylická, ať už pro rozvod rodičů nebo pro smrt jednoho rodiče a následné problémy s novým partnerem zbývajícím rodiče. Výchova v takovémto prostředí může vést k problémům, se kterými se nemusí rodič umět vyrovnat.

Když srovnám období školní docházky jednotlivých klientů, je zřejmé že většina z nich měla špatný prospěch, praktikovala záškoláctví nebo měla časté absence. Jeden z respondentů měl sice horší prospěch, ale absence neuvádí, jeden (pan Cyril) uvádí dobrý prospěch, bez absencí.

Pokud srovnáme školní úspěšnost klientů s výchovnou atmosférou v rodině, lze dospět při analýze tohoto malého vzorku zkoumaných osob k závěru, že právě rodina může mít zásadní vliv na školní úspěšnost dítěte.

Dva z šesti klientů mají zkušenosti s výchovnými ústavami, které hodnotí negativně. Oba mají zkušenosti s útekem z těchto zařízení. Zde je nasnadě závěr, že ne vždy je toto řešení pro dítě nejvhodnější. Často se stává pouze číslem, marně touží po užším vztahu. Zaměstnanci těchto ústavů prostě nejsou schopni nahradit dítěti rodiče a vytvořit mu potřebný typ rodinného zázemí.

Co se týče pracovní kvalifikace, ani jeden z respondentů nemá vyšší než základní vzdělání. Pouze jeden má alespoň rekvalifikační kurz. Ve většině případů to má spojitost se školními problémy. Pokud dítě není dostatečně motivováno k základnímu vzdělání, vypěstuje si averzi ke škole a pochopitelně není ochotno se dále vzdělávat. V tomto případě je také patrný negativní vliv stejně smýšlejících kamarádů z party. Neposledním z důvodů neochoty se vzdělávat je také revolta proti autoritám a přijímání školy jako překážky vlastní svobody. Bohužel nedostatečná nebo chybějící kvalifikace znamená značné znevýhodnění na trhu práce, související s nezaměstnaností popřípadě s nemotivujícími výdělky na hranici minimální mzdy.

Dva z respondentů měli stálé zaměstnání, i když jeden z nich jen krátce. Jeden respondent nikdy nepracoval, zbylí pracovali pouze příležitostně, buď nelegálně, nebo formou brigád. Přitom právě práce je jedním z nejdůležitějších socializačních činitelů. Pokud bude v naší společnosti přibývat nezaměstnaných mladých lidí, bude přibývat i kriminality. Mnozí mladí mají ovšem k práci vytvořen negativní vztah. Ne každý je ochoten čekat měsíc na výplatu nebo je schopen akceptovat minimální mzdu nekvalifikovaného dělníka. Mnohdy je snadnější získávat prostředky trestnou činností.

Všechny respondenty spojuje závislost na drogách, jeden z nich též přiznává závislost na výherních automatech. Závislost může být jedním z důležitých příčin páchané kriminality. Také se špatně ovlivňuje, zejména pokud si klient nepřipouští závislost jako problém. Ale i dobře motivovaný klient často těžce bojuje se svou závislostí a případný relaps může mít za následek opětovné páchaní kriminality a návrat do vězení.

Pět ze šesti klientů se dopustilo samostatně trestného činu krádeže, většinou z důvodu zajištění dostatku finančních prostředků na nákup drog, jeden byl odsouzen za trestný čin násilné povahy, který spáchal pod vlivem extrémisticky naladěné party, za spolupráce s dalšími jejími členy.

Poslední ze sledovaných skutečností je chování respondentů po uvěznění. Tři z nich projevuje snahu o plnění povinností, většinou s cílem zasloužit si pracovní zařazení, racionálním způsobem ukrátkat čas, vytvořit si pracovní návyky, vydělat peníze a v neposlední řadě také si vytvořit vhodné podmínky k podmíněnému propuštění. Ostatní tři respondenti byli motivováni stejným způsobem, bohužel neměli dostatečnou vůli respektovat důsledně všechny předpisy a nařízení upravující výkon trestu odnětí svobody, své povinnosti plnili nedbale nebo měli problémy s jejich plněním vůbec. Tato neukázněnost nesvědčí v jejich prospěch a může být příčinou neúspěchu při zapojení do normálního života po propuštění a může ovlivnit případnou recidivu jejich trestné činnosti.

5.3 Vyhodnocení možnosti vyslovení předpokládané hypotézy

Zpracováním tématu „Dysfunkční rodina versus kriminalita mladých dospělých“ jsem chtěl zjistit zda je možné stanovit hypotézu, že výchova v dysfunkční rodině má přímý vliv na kriminalitu mladých dospělých. Z výše zpracovaných kasuistik jednoznačně vyplývá, že tomu tak opravdu může být. Narušení funkcí rodiny, zejména funkce socializační, kulturně výchovné, citové, společenské, ale i sociálně ekonomické může mít zásadní vliv na mladého člověka a otevřít mu cestu a povzbuzovat ho k páchání trestné činnosti.

Jak z provedeného výzkumu vyplývá, nejrizikovějším negativním vlivem na harmonickou výchovu je narušení funkcí rodiny při výchově osamělým rodičem. Po rozpadu partnerství mohou jednak přetrvávat problémy z předchozího partnerského období, jednak mohou vyvstat problémy zcela nového charakteru. Nastalá stresová situace spojená s finančními i dalšími problémy spojenými s nárůstem povinností a osobní nespokojeností může vést k závažným potížím s plněním rodičovské role. Takový rodič potom nezvládá uspokojovat potřeby dítěte, které navíc odchodem druhého rodiče přichází o bývalou jistotu, kterou se může snažit kompenzovat zvýšením závislosti na rodiči, který ho aktuálně vychovává.⁵⁷ Navazujícím

⁵⁷ VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II.. Praha: Karolinum 2007, s.165

problémem může být negativní vztah dítěte k novému partnerovi rodiče, může cítit ohrožení vztahu s rodičem, který potom může ztratit rodičovskou autoritu a dobrý vztah s dítětem. Dítě si v tomto případě hledá svoje jistoty jinde, často v partě, která ho může ovlivnit negativním způsobem nebo únikem do společensky nepřijatelného jednání.

Narušení socializační funkce rodiny může přímo vést ke kriminalitě. Pokud nejsou jak vyplývá z výpovědí respondentů vytvořeny vhodné podmínky k racionálnímu začleňování dítěte do společnosti zejména osvojením kladných vzorů, které dítě získává ponejvíce napodobováním vztahů v rodině, dochází k osvojování negativních vzorů. Dysfunkce kulturně výchovné funkce, kam začleňuji výchovu a odpovědnost rodičů za školní vzdělání dětí jistě také do jisté míry ovlivňuje budoucí kriminální kariéru dítěte. Podle výsledků provedeného výzkumu měla většina respondentů problémy s prospěchem a provozovala záškoláctví, v důsledku toho také došlo k problémům s profesní přípravou., vždyť ani jeden z nich neí ani vyučen, natož aby získal úplné střední vzdělání. Záškoláctví přímo vedlo k experimentům s nikotinem, alkoholem a posléze i s drogami, na které většina respondentů získávala prostředky porušováním zákona. Souvislost s kulturně výchovnou funkcí má i výchova k racionálnímu využívání volného času, která byla ve většině případů také zanedbána. Bohužel se znovu potvrdila důležitost racionální výchovy v souvislosti s jejím zásadním a nezastupitelným vlivem na formování morálních hodnot a rozvoj volných schopností dítěte. Citová a ochranná funkce úzce souvisí s odpovědností rodičů za emoční rozvoj dítěte a zároveň za zamezení nežádoucího ovlivňování dítěte. Z kontaktů s respondenty jsem nenabyl dojmu, že by byli citově oploštělí. Právě naopak, většina z nich stále hledá možnost k uspokojení emoční potřeby mít někoho rád, pocítit opětování tohoto citu, vědět, že někomu nejsem lhostejný, že na mě někomu záleží. Narušení této funkce spíše vidím v jejich sobectví, které bezprostředně souvisí s pácháním trestné činnosti. Nenačili se správně využívat svobodu, nepochopili, že užíváním vlastní svobody nelze narušovat svobodu ostatních lidí, ať už krádežemi nebo páchaným násilím. S narušením této funkce také souvisí porucha „domova“ ve smyslu bezpečného zázemí plného jistoty, porozumění, pohody a lásky. Takový „domov“ většině respondentů chyběl a zcela jistě to poznamenalo jejich další život, především již vícekrát zmiňovaným pokusem najít si vlastní náhradní řešení. Porucha společenské funkce rodiny si vysvětlují poruchou vztahů vytvářejících vztah dítěte ke společnosti. Je to především racionální způsob podřizování se autoritě ve vztahu ke společenským normám. Jak lze vyvodit z provedeného šetření, u většiny respondentů skutečně k poruše této funkce došlo a dopady této skutečnosti lze také zařadit mezi příčiny

kriminality. Sociálně ekonomická funkce ve smyslu materiálního zabezpečení rodiny byla také zřejmě vzhledem k výchově osamělým rodičem u respondentů narušena, ač výslovně o tom mluvil pouze jeden z nich. Pan Adolf hovořil o nedostatečné stravě, chatrném oblečení a nízkém bytovém komfortu. V našem případě zde tuto skutečnost nelze dát přímo do souvislosti s později páchanou kriminalitou, ale nelze také tuto souvislost zcela vyloučit.

5.4 Klady a zápory způsobu provedení výzkumu

V rámci provedeného kvalitativního výzkumu bylo ke zpracování kasuistik použito neformálních rozhovorů a pozorování. Pomocí kladených otevřených otázek a pozorování bylo zjištěno dostatečné množství faktů pro ověření reálné možnosti stanovení předpokládané hypotézy. Tento způsob výzkumu klade nároky na dostatečnou připravenost výzkumníka, dobré pozorovací schopnosti, zkušenost s vedením volného rozhovoru a zvolením správné techniky jeho vedení. Nezkušený výzkumník se lehce dopustí chyby, která způsobí zkreslení výzkumu nebo ovlivní množství získaných relevantních dat. Mezi tyto chyby může patřit především již zmiňovaná nedostatečná připravenost tazatele, nevhodně položená, příliš komplikovaná nebo špatně formulovaná otázka, necitlivý zásah do rozhovoru, časový stres ve smyslu neposkytnutí dostatečného časového prostoru k rozmyšlení otázky nebo vyslovení odpovědi, neposkytnutí zpětné vazby nebo negativní reakce tazatele související s odporem nebo naopak přílišnými sympatiemi k respondentovi a v neposlední řadě také zvolené prostředí k rozhovoru a vzdálenost mezi tazatelem a dotazovaným. Jistě je také třeba brát v úvahu momentální fyzické či psychické rozpoložení respondenta, které může celý výzkum podstatně ovlivnit. Výzkumník by pak měl být dostatečně citlivý a měl by mít schopnost rozhovor ovlivňovat tak, aby ho měl pod kontrolou. Rozumí se samo sebou, že by mělo jít o vyzrálou osobnost s dostatečnou sebekontrolou a pokud možno přirozenou autoritou. Nevhodně a necitlivě vedený rozhovor, který se dotýká i důvěrných stránek respondentova života, může mít za následek nejen chybně provedený výzkum, ale může také dotazovaného poškodit. Ke zkreslení výsledků výzkumu také může dojít pro respondentovu nedostatečnou motivaci k rozhovoru. Mezi klady zvolené techniky výzkumu počítám možnost hlouběji poznat osobnost respondenta a zejména rozpoznat závažné souvislosti mezi které počítám zjištění časového průběhu dosavadního života, kladných i negativních prožitků, postojů, názorů, pohnutek, zkušeností i hodnotové orientace. Prostě široké škály informací, které vedou k utvoření si správného obrazu o daném respondentovi. Díky pozorování neverbálních projevů je také větší možnost zjištění případných úmyslně nepravdivých odpovědí respondenta.

Mám za to, že vzhledem k tomu že cílem práce bylo zjištění oprávněnosti stanovení hypotézy, zvolený způsob provedení výzkumu byl k dosažení tohoto cíle vhodný a přiměřený. Dalším krokem by v rámci zpracování navazujícího výzkumu, by mělo být ověření stanovené hypotézy kvantitativním výzkumem, který by měl ve vybraném vzorku populace ověřit pomocí dotazníkové metody skutečnosti zjištěné touto prací se zaměřením na již srovnávaná fakta v kapitole „Analýza a interpretace zjištěných faktů“.

Závěr

V průběhu této práce jsem se mnohému naučil. Nebylo to pouze prohloubení mých praktických dovedností při práci s klienty, ale i porozumění pohnutkám jejich chování. Při zpracování praktické části bakalářské práce byla zcela adekvátně pro dosažení cíle provedeného výzkumu použita kvalitativní metoda – rozhovor, pro získání potřebných informací k sepsání kasuistik. Rozhovor s klienty mi umožnil nejen získat rozsáhlé a mnohdy i důvěrné informace, ale hlavně porozumět proč se nacházejí ve vězení nebo se o to alespoň pokusit. Nešlo o zjištění, zda jsou či nejsou vinni a zda jejich trest odnětí svobody je přiměřený či nepřiměřený. Toto rozhodování přísluší orgánům činným v trestním řízení. Šlo spíše o to zjistit, zda spouštěčem jejich kriminality by mohla být dysfunkce rodiny. Myslím, že důvodů k vyslovení této hypotézy bylo v průběhu realizace praktické části této práce zjištěno mnoho poznatků. Klienti, se kterými jsem pracoval mi dali možnost nahlédnout na možné zdroje jejich delikventního chování, ale také poznat jejich osobnost, jejich problémy, sny a výhledy do budoucnosti. Pod povrchem většinou nejsou zlí a hrubí, jako to někdy vypadá navenek, často jsou naopak velice citliví a zranitelní, i když se někdy chovají jako nezvedené děti. Při zpracování teoretické části jsem se učil vyhledávat a používat potřebná fakta a zároveň jsem hledal odpovědi na často nevyslovené otázky. Zcela jistě mě toto studium obohatilo a rozšířilo můj přehled. K použité literatuře se zcela jistě budu vracet, vždyť poznatky publikované v těchto pracích mohou přispět k mému profesnímu růstu a zásadním způsobem ovlivnily můj pohled a zájem o sociální pedagogiku.

Téma zpracované bakalářská práce lze jistě co do významu zahrnout mezi stále aktuální témata sociální pedagogiky, z tohoto pohledu lze také hodnotit její význam. Jaké jsou reálné možnosti nápravy zjištěného stavu? Jistě je to posilování pozice rodiny v naší společnosti, snižování nezaměstnanosti, posílení sociálního státu. S tím nezbytně souvisí zkvalitnění práce sociálních pracovníků, včasné odhalení výchovných problémů dětí a pomoc rodinám při řešení krizových situací, působení sociálních pedagogů nejen v prevenci ale i při nápravě sociálně patologických jevů.

Co je tedy příčinou dnešní stále rostoucí kriminality mladých dospělých? Jak vyplývá z provedeného výzkumu, může to být právě špatně fungující nebo nefungující rodina. Rodina, která již není klidným přístavem bezpečí, která neovlivňuje mladé lidi kladným způsobem, ale

právě naopak. Rodina, která je zdrojem spousty negativních jevů. Kde se rodiče stávají agresory, jsou závislí na omamných a psychotropních látkách, necítí mateřskou lásku a děti jsou jim na obtíž. Kde rodiče neumí dětem věnovat část svojí svobody, kde místo času, který by dětem museli věnovat, raději obětují peníze nebo nákladné dárky. Kde dětem vše dovolí a vše omlouvají. Nebo je milují, ale prostě je jenom neumí vychovávat. Jak by také mohli, vždyť sami správnou výchovu nezažili. Jeden z klientů, který mi vyprávěl o svém neutěšeném dětství, kdy ho vychovávala samotná matka, zatímco táta trávil svůj čas ve vězení, mi řekl, že moc chtěl, aby jeho děti měli šťastnější dětství než on. Bohužel se to nepodařilo, naopak. Táta jeho děti je také ve vězení, máma se o ně nestará.

Proč vlastně soudobá rodina ztrácí svůj kredit? Hlavním důvodem dnešního neutěšeného stavu může být všeobecný úpadek morálky a moderní způsob života zaměřený na konzum za každou cenu. Dnešní člověk chce žít a užívat, bohužel však jen se zřetelem sám k sobě. Žít pro druhé se dnes již moc nenosí. Život dnešního člověka je poznamenán honbou za spotřebou, aniž by přemýšlel o smyslu takového života. Alfred Längle zdůraznil, že právě otázka smyslu lidské existence by měla být v centru lidského života. „Tím, že člověk jedná smysluplně, tím vlastně vytváří svůj život“.⁵⁸ Otázka smyslu úzce souvisí s odpovědností a morálkou. Proto je zde namísto uvažovat o úloze sociální pedagogiky ve vztahu k posilování volných vlastností občanů, nabídce pozitivních vzorů a alternativ k zavedenému způsobu života. V této souvislosti chci vyzvednout důležitost výchovy ke zdravému životnímu stylu a vedení mládeže k racionálnímu využívání volného času. Odpovědnost za budoucí generace leží na nás všech, neboť jak říká Platón: „Nezáleží jen na rodičích a vychovatelích, ale na celé obci, jak se dítě vyvíjí.“⁵⁹ Gladkov pak dodává: „Umění zapálit ducha a formovat člověka je nejtěžším a nejušlechtlejším uměním.“⁶⁰ Proto vychovávejme odpovědně dnešní děti – příští rodiče. Snad tím napomůžeme k tomu, že v budoucnosti ubude nešťastných dětí a rozvrácených rodin. Snad také dojde ke zvýšení morálního kreditu naší společnosti a tím i ke snižování kriminality.

⁵⁸ KŘIVOHLAVÝ, Jaro. Psychologie smysluplnosti existence. Praha: Grada Publishing 2006, s.115

⁵⁹ FRANK, M. Citáty, aforismy, sentence. Praha: Levné knihy 2010, s.41

⁶⁰ KOČKA, M. Střípky moudrosti. Praha: Práce 1990, s.93

Resumé

Ve své bakalářské práci se věnuji mladým dospělým a příčinám jimi páchané kriminality ve vztahu k jejich primární rodině. Cílem a smyslem práce je zjištění možných souvislostí mezi zvyšující se kriminalitou mladých dospělých s výchovou v dysfunkční rodině jako jedné z příčin tohoto stavu. Vlastní práce je rozdělena na pět kapitol, rozdělených vždy na čtyři podkapitoly. Části teoretické jsou věnovány čtyři kapitoly, části praktické jedna kapitola.

V první kapitole jsem se zabýval rodinou jako primární skupinou, významem, funkcemi a současným postavením rodiny ve společnosti.

Druhá kapitola je věnována sociálním výchovným vlivům. Poruchám funkcí rodiny, domácímu násilí na dětech, možnostmi spolupráce rodiny a školy. V závěru kapitoly zvažuji vliv vrstevnické skupiny na jedince.

Ve třetí kapitole jsem se pokusil o vymezení kategorie mladých dospělých, nastínil jsem specifika a faktory jejich kriminality. Zamyslel jsem se také nad důvody páchaní trestné činnosti mladými dospělými.

Ve čtvrté kapitole jsem se pokusil nastínit vězeňství jako formu sociální ochrany, zaměřil jsem pozornost k rozdílnosti jednotlivých typů věznic, účelu trestu, programu zacházení s odsouzenými a specifickému přístupu k mladým dospělým odsouzeným.

Pátá kapitola je praktickou částí bakalářské práce. Zde je zpracováno šest kasuistik, je provedena analýza a interpretace zjištěných faktů, vyhodnoceny možnosti vyslovení předpokládané hypotézy a shrnuty klady a zápory způsobu provedeného výzkumu.

Anotace

Práce analyzuje vztah mezi kriminalitou mladých dospělých a výchovou v dysfunkční rodině. Teorie se věnuje rodině, funkcím rodiny, významem a současným postavením ve společnosti a sociálními výchovnými vlivy, jako jsou poruchy funkcí rodiny, domácí násilí, vztahem rodiny ke škole a vlivem vrstevnické skupiny. Prezentována je i pozice mladých dospělých, vymezení této kategorie, a specifika, faktory a důvody jejich kriminality. Vězeňství je pojímáno jako prvek sociální ochrany. Práce se věnuje typům věznic, účelu trestu, programu zacházení s odsouzenými a specifickému přístupu k mladým dospělým. Kasuistiky dokreslují teoreticky prezentované zákonitosti vztahu dysfunkční rodiny a výchovy.

Klíčová slova

Rodina, funkce rodiny, mladý dospělý, vrstevnická skupina, domácí násilí, rodina a škola, kriminalita, vězeňství, účel trestu, program zacházení

Annotation

This work is devoted to the relationship between crime and education of young adults in a dysfunctional family. The theoretical part deals with the family, its functions, the importance and current status in society, as well as educational, social influences, such as malfunctions of the family, domestic violence, family relationship to the school and peer group influence . Another section focuses on a group of young adults, the definition of categories, characteristics, factors and reasons for their crime. This part is followed by chapter on prisons as a form of social protection, types of prisons, the purpose of punishment, the treatment of prisoners and specific approach to young adults. In the practical part presents case studies related to the focus of work, carried out their analysis and interpretation of the facts, evaluate the possibility of expressing hypotheses and summarizes the pros and cons of how the research.

Key words

Family, family function, a young adult, peer group, domestic violence, family and school, crime, prison, the purpose of punishment, treatment program

Seznam použité literatury

- BACON, F. Vybrané essaye. Praha: B. Hendrich 1928, 103 s.
- BAKOŠOVÁ, Z. Teórie sociálnej pedagogiky. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť SAV 2011, 182 s., ISBN 978-80-970675-0-2
- BARGEL, M., MÜHLPACHR, P. Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie. Brno: IMS 2010, 184 s., ISBN 978-80-87182-12-3
- BECHYŇOVÁ, V. KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny. Praha: Portál 2008, 152 s., ISBN 978-80-7367-392-5
- ČÍRTKOVÁ, L. Forenzní psychologie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2004, 431 s., ISBN 80-86473-86-4
- FISCHER, S., ŠKODA, J. Sociální patologie. Praha: Grada 2009, 224s., ISBN 978-80-247-2781-3
- FRANK, M. Citáty, aforismy, sentence. Praha: Levné knihy 2010, 480 s., ISBN 978-80-7309-530-7
- HERETIK, A. Forenzná psychológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2004, 376 s., ISBN 80-10-00341-7
- JELÍNEK, J. et al. Trestní zákoník a trestní řád. Praha: Leges 2009, 1216 s., ISBN 978-80-87212-22-6
- JELÍNEK, J. et al. Trestní zákon a trestní řád. Praha: Linde 2008, 1135 s., ISBN 978-80-7201-731-7
- JUNG, C., J. Duše moderního člověka. Brno: Atlantis 1994, 378 s., ISBN80-7108-087-X
- KALINA, K. et al. Základy klinické adiktologie. Praha: Grada Publishing 2008, 388 s., ISBN 978-80-247-1411-0
- KOČKA, M. Střípky moudrosti. Praha: Práce 1990, 124 s., ISBN 80-208-0972-4
- KOHOUTEK, R. Pedagogická psychologie. Brno: IMS 2006, 266 s.
- KOMENSKÝ, J. A. Didaktické spisy. Praha: SPN 1953, 387 s.
- KOMENSKÝ, J. A. Labyrint světa a ráj srdce. Praha: Naše vojsko 1958, 255 s.
- KRAUS, B. et al. Středoškolská mládež a její svět na přelomu století. Brno: Paido 2006, 156 s., ISBN 80-7315-125-1
- KRAUS, B. Teorie výchovy. Brno: IMS 2006, 28 s.

KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál 2008, 216 s., ISBN 978-80-7367-383-3

KŘIVOHLAVÝ, J. Psychologie smysluplnosti existence. Praha: Grada Publishing 2006, 204s., ISBN80-247-1370-5

MAKARENKO, A. S. O výchově dětí v rodině. Praha: SPN 1953, 120 s.

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P., Sociální práce v praxi. Praha: Portál 2005, 352 s., ISBN 80-7367-002-X

MŮHLPACHR, P. Sociopatologie. Brno: IMS 2009, 194 s.

NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A. Kapitoly ze sociologie rodiny. Brno: IMS 2004, 38 s.

PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., HRDLIČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A. Pedagogika volného času. Praha: Portál 2008, 224 s., ISBN 978-80-7367-423-6

PRAŠKO, J., VYSKOČILOVÁ, J., PRAŠKOVÁ, J. Úzkost a obavy. Praha: Portál 2008, 232 s., ISBN 978-80-7367-410-6

PLATÓN. Ústava. Praha: Svoboda – Libertas 1993, 523 s., ISBN 80-205-0347-1

PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky. Praha: Portál 2009, 272 s., ISBN 978-80-7367-567-7

RANCOURT, B. Zbavit se minulosti. Praha: Portál 2008, 208 s., ISBN 978-80-7367-363-5

RIEGER, Z. Návrat k rodině a domů. Praha: Portál 2009, 106 s., ISBN 978-80-7367-544-8

SAINT – EXUPERY, A. Maleňkij princ. Moskva: Eksmo 2010, ISBN 978-5-699-39565-4, 94 s.

SOCHŮREK, J. Úvod do sociální patologie. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2009, 186 s., ISBN 978-80-7372-448-1

TOMÁŠEK, F. Pedagogika. Brno: Nibowaka 1992, 350 s., ISBN 80-901294-0-4

VÁGNEROVÁ, M. Psychopatologie pro pomáhající profese. Praha: Slon 2008, 872 s., ISBN 978-80-7367-414-4

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II.. Praha: Karolinum 2007, 461 s., ISBN 978-80-246-1318-5

Katechismus Katolické církve. Praha: Zvon 1995, 793 s., ISBN 80-7113-132-6